

PAPER DETAILS

TITLE: Hz. Peygamber'e (s.a.v.) Isnad Edilen Olumsuz Söz ve Fillerle İlgili Bir Hadisin Tahrîc ve Yorumu

AUTHORS: Ridvan YARBA

PAGES: 1144-1169

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2691676>

HZ. PEYGAMBER'E (S.A.V.) İSNAD EDİLEN OLUMSUZ SÖZ VE FİİLLERLE İLGİLİ BİR HADİSİN TAHRÎC VE YORUMU

Rıdvan YARBA

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,
ridvanyarba.tr47@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-8971-1698>

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Makale Geliş Tarihi: 06/10/2022, **Accepted / Kabul Tarihi:** 26/12/2022

<https://doi.org/10.26791/sarkiat.1185003>

HZ. PEYGAMBER'E (S.A.V.) İSNAD EDİLEN OLUMSUZ SÖZ VE FİİLLERLE İLGİLİ BİR HADİSİN TAHRÎC VE YORUMU

ÖZ

Hz. Peygamber (s.a.v.), yaklaşık yirmi üç yıl süren peygamberliği boyunca Allah'tan peyderpey aldığı vahyi insanlara ulaştırmak, açıklamak ve başta kendisinin uyguladığı emir ve yasakların tatbik edilmesini sağlamak amacıyla birçok söz söylemiş ve birtakım davranışlar sergilemiştir. Bu söz ve davranışları, örnek kişiliğine ve yüce ahlâkına uygun olmuştur. Ancak bazı hadisler, bu hasletleriyle ilk bakışta örtüşmediği düşünülen birtakım söz ve davranışları haber vermektedir. Bu duruma işaret eden hadislerden biri, müteaddit tarîklerle birçok kaynakta yer alan ve genel hatlarıyla Rasûlullah'ın (s.a.v.) bazı Müslümanlara olumsuz sözler söylediğini ve onları incittiğini haber veren hadistir. Doğru anlaşılması halinde hadisin uydurma olarak nitelenebileceği ama daha önemlisi Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yanlış tanınmasına yol açabileceği ortadadır. Bu çalışma, sözü edilen bu hadisi doğru anlayıp yorumlamayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda hicri ilk üç asırda kaleme alınan hadis kaynaklarında tahrîc işlemi yapılmıştır. Daha sonra başta şerhler olmak üzere değişik alanlara dair kaynaklara müracaat edilerek tarihi süreç içerisinde hadisle ilgili yapılan yorumlara ulaşmaya çalışılmış ve birtakım değerlendirmeler yapılmıştır. Neticede tarîklerinin önemli bir kısmı itibariyle hadisin sahîh olduğu anlaşılmış ve tarihi süreçte ona ilişkin yapılan yorumların hadisle ilgili istifhamları büyük oranda giderdiği kanaatine varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Öfke, Olumsuz Söz ve Fiiller, Hasâis, Beddua, Lanet.

TAHRÎJ AND INTERPRETATION OF A HADITH REGARDING THE NEGATIVE WORDS AND ACTIONS OF THE PROPHET (PBUH)

ABSTRACT

The Prophet (pbuh) said many words and exhibited some behaviors in order to convey the revelation he received gradually from Allah to people during his prophethood, which lasted for about twenty-three years, to explain it and to ensure that the orders and prohibitions that he had applied. His words and actions were in accordance with his exemplary personality and glorious character. However, some hadiths inform some words and behaviors that are thought to be incompatible with these traits at first sight. One of the hadiths indicating to this situation is the hadith, which is included in many sources with various tarîqs and in general terms informing that the Prophet (pbuh) said negative words to some Muslims and hurt them. It is obvious that if it is not understood correctly, the hadith can be described as fabricated, but more importantly, it can lead to the misrecognition of the Prophet. This study aims to understand and interpret this hadith correctly. For this purpose, the takhrîj process was made in the hadith sources written in the first three centuries of Hijrah. Afterwards, it was tried to reach the interpretations made about the hadith in the historical process by applying to the sources on different fields, especially the commentaries and some evaluations were made. As a result, it has been understood that the hadith is authentic in terms of a significant part of its tarîqs and that the interpretations made about it in the historical process have largely eliminated the questions related to the hadith.

Keywords: Hadith, Rage, The Negative Words and Actions, Haşâiş, Damn, Curse.

GİRİŞ

Diğer tüm peygamberler gibi Hz. Peygamber'in (s.a.v.) de temel görevi, Allah'tan aldığı vahyi insanlara ulaştırmak¹, açıklamak² ve başta kendisinin uyguladığı emir ve yasakların tatbik edilmesini sağlamaktır.³ Dinin temel kaynağı olan Kur'an'ın ilgili ayetlerine bakıldığında kendisine koşulsuz itaat emredilen⁴ Rasûlullah'ın (s.a.v.) yüce ahlâklı⁵, üsve-i hasene (rol model)⁶ ve Allah'tan vahiy alan bir beşer⁷ olarak takdim edildiği görülmektedir.

Rasûlullah (s.a.v.), yaklaşık yirmi üç yıl süren peygamberliği boyunca özellikle tebyîn görevine bağlı olarak birtakım sözler sarf etmiş ve bazı davranışlar sergilemiştir. Bu anlamda, kendisine tevdi edilen görevi kusursuz bir şekilde yapmış olmasının vazgeçilmez şartı, kendisinden sadır olan bu söz ve fiillerin Allah'ın vahiyyle belirlediği sınırlar içerisinde olmasıydı. Meseleye bu açıdan bakıldığında onun (s.a.v.) söz ve fiillerinin de hem tebliğ göreviyle hem de üsve-i hasene ve yüce bir ahlâk üzere oluşuyla mütenasip olması gerekeceği ortadadır. Nitekim istisnai bazı durumlar hariç tutulduğunda onun (s.a.v.) tüm söylem ve eylemleri peygamberliğine yaraşır şekilde olmuştur.

Bununla birlikte kimi durumlarda Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bazı Müslümanlara yönelik beddua ve lanet türünden olumsuz sözler söylediğini ve onları incittiğini haber veren birtakım hadisler bulunmaktadır. Bu hadislerden biri, birçok kaynakta müteaddit tarîklerle yer alıp genel hatları ve zahiri itibariyle Rasûlullah'tan (s.a.v.) bazı Müslümanlara yönelik beddua, lanet ve vurma gibi olumsuz söz ve fiillerin sadır olduğunu haber veren hadistir. İlk etapta onun (s.a.v.) üsve-i hasene ve yüce ahlâklı oluşuyla mütenasip olmayan bir görünüm arz eden bu hadis, arka planı bilinmeksizin, üzerinde etraflıca düşünmeksizin ve tarihi süreçte onunla ilgili yapılan yorumlara bakılmaksızın okunması halinde yanlış bir peygamber tasavvuruna yol açabilecek türden bir hadistir. Nitekim bazı modern dönem Şîî yazarlar, başta Rasûlullah'ın (s.a.v.) ahlâkı ve âlemlere rahmet oluşuna aykırı gördükleri bu hadisin uydurma olduğunu dahi iddia etmişlerdir.

İşte bu çalışma, mevzubahis hadisi doğru bir şekilde anlayıp yorumlamayı hedeflemektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) söz, fiil ve takrirlerinin sözlü ve yazılı halleri olan hadislerin, nakledilmek, hıfzedilmek ve sened tahlilleri yapılmaktan ziyade Allah'ın belirlediği kurallara uygun bir hayatın yaşanabilmesi için irat edildikleri göz önünde bulundurulduğunda bir hadisin doğru anlaşılmasının önemi ortaya çıkmaktadır.

Erken dönemden itibaren tüm resmi görmek başka bir deyişle hadislerde murat edilen manayı doğru anlamak için hadisin mümkün mertebe tüm tarîklerinin bir araya getirildiği bilinmektedir.⁸ Bu amaç doğrultusunda çalışmada, başta *Kütüb-i Tis'a* olmak üzere hicri ilk üç asrda kaleme alınmış kaynaklar merkeze alınarak tahrir faaliyeti gerçekleştirilmiştir. Aynı şekilde hadisleri anlama çabası sarf eden âlimlerin değerlendirmeleri de büyük önemi haizdir. Bu da tarihi süreç içerisinde hadise ilişkin yapılan değerlendirmelere başvurulması gerektiği anlamına gelmektedir. Bu nedenle mevzubahis hadisin anlaşılması adına başta şerhler olmak üzere hadisin söz konusu edildiği değişik alanlara dair kaynaklara müracaat edilmiştir. Bu bağlamda öncelikle hadisin ilk üç asrda kaleme alınan kaynaklardaki tarîkleri tespit edilmiş, ardından hadise dair yorumlar ortaya konmuş ve onlara ilişkin bazı değerlendirmeler yapılmıştır. Böylece hadise taalluk eden hususlara yer vermek suretiyle hadisi bir bütünlük içerisinde ele almaya gayret edilmiştir. Zira bir hadisin parçacı veya önyargılı bir şekilde değil de bütüncül bir bakış açısı ile okunması, onun yanlış ve

1 Konuyla ilgili birçok ayet bulunmakla birlikte burada Mâide Sûresi 67. ayeti örnek vermekle yetiniyoruz. Ayet mealen şu şekildedir: “Ey peygamber, Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer (bu görevini) yapmayacak olursan, O'nun elçiliğini tebliğ etmemiş olursun.”

2 Nahl 16/45, 64.

3 Yûnus, 11/109; Ahkâf, 46/9.

4 Rasûlullah'a (s.a.v.) itaatle ilgili ayetler için Bk. Âl-i İmrân 3/31-32; Nisâ 4/69, 80; Enfâl 8/46; Tevbe 9/63, 71; Nur 24/52; Muhammed 47/33; Haşr 59/7

5 Kalem 68/4.

6 Ahzâb 33/21.

7 Kehf, 18/110; Fussilet, 41/6. “De ki: “Ben, yalnızca sizin gibi bir insanım. Şu var ki bana, ilâhınızın, sadece bir ilâh olduğu vahyolunuyor.”

8 Geniş bilgi için bk. Selahattin Yıldırım, “Cem'u't-Turuk'un Hadis Yorumu'na Etkisi”, *İslam ve Yorum Sempozyumu II*, ed. Saffet Sancaklı vd. (Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınevi, 2018), 547-552.

eksik anlaşılmasını önleyebilecek dolayısıyla Hz. Peygamber'in (s.a.v.) maksadının tam olarak anlaşılmasını sağlayabilecektir.⁹

1. RİVAYET TARİKLERİ VE SENEDLERİNE DAİR GENEL DEĞERLENDİRME

Çalışmanın konusu olan hadisin, farklı sahâbîlerce ve mana ile rivayet edildiği anlaşılmaktadır. Bunun doğal neticesi olarak hadis, kaynaklarda muhtasar ve mufassal olarak farklı şekillerde yer bulabilmiştir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla hadis, başta *Kütüb-i Tis'a* olmak üzere hicrî ilk üç asırda kaleme alınan toplam 13 kaynakta, Selmân-ı Fârisî (öl. 36/656), Hz. Âişe (öl. 58/678), Ebû Hüreyre (öl. 58/678), Ebû Saîd el-Hudrî (öl. 74/693-94), Câbir b. Abdillâh (öl. 78/697), Enes b. Mâlik (öl. 93/711-12) ve Ebû't-Tufeyl Âmir b. Vâsile (öl. 100/718-19) olmak üzere yedi sahâbiden toplam 55 tarikle¹⁰ aktarılmıştır. Bunların dışında Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-kebir*'inde Semüre b. Cündeb'e (ö. 60/680) dayandırılan bir tarîk daha tespit edilmiştir.¹¹ Ancak hem manaca diğer sahâbîlerin rivayetleriyle örtüştüğü hem de tahrir işlemi hicri ilk üç asırdaki kaynaklarla sınırlandırdığımız için sadece ona işaret etmekle yetiniyoruz. Çalışmaya konu olan tarîklerin önemli bir kısmı, ortak senedlerle gelmekte ve aralarında manaya etki etmeyen bazı lafız farklılıkları barındırmaktadır. Çalışmada her tarîke müstakil olarak yer verilemeyeceğinden tercümelerde söz konusu tarîklerden birinin esas alınacağını belirtmek isteriz. Şimdi de sahâbî vefatlarını esas alarak bu tarîkleri ele alalım.

1.1. RİVAYET TARİKLERİ

1.1.1. SELMÂN-I FÂRİSÎ (ÖL. 36/656) TARİKLERİ

Selmân-ı Fârisî'ye dayandırılan tüm tarîklerin "Ömer b. Kays el-Mâsır ← Amr b. Ebû Kurre" ortak senediyle hem muhtasar hem de mufassal olarak geldiği görülmektedir. Bunlardan muhtasar olanlardan birine göre Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Ben Âdemoğlundanım. [Allah'ım,] özünde hakketmediği halde ümmetimden her kime lanet ettiysem veya olumsuz söz söylediysem, bunu onun için rahmet kıl."¹²

Mufassal olanlardan birine göre ise Amr b. Ebû Kurre şöyle demiştir:

"Huzeyfe [b. el-Yemân] Medâin'deydi ve Rasûlullah'ın (s.a.v.) öfke halinde sahâbeden bazı kimseler için sarf etmiş olduğu sözleri [insanlara] anlatırdı. Bunları Huzeyfe'den dinleyenlerden bazıları da gider Selmân'a haber verir ve Huzeyfe'den duyduklarını ona anlatırlardı. Selmân da 'Huzeyfe söylediğini daha iyi bilir' derdi. Sonra da Huzeyfe'ye gelir ve 'Senin sözlerini Selmân'a anlattık. Seni ne tasdik etti ne de yalanladı' derlerdi. Huzeyfe (bir gün) sebze tarlasında bulunan Selmân'a varıp 'Ey Selmân, benim Rasûlullah'tan (s.a.v.) duyduklarımı tasdik etmekten seni alıkoyan nedir?' dedi. Selmân şöyle cevap verdi: 'Gerçekten Rasûlullah (s.a.v.) öfkelenirdi ve öfkeliyken bazı sahâbîler hakkında [bazı olumsuz] sözler söylerdi. Bazen da hoşnut olur ve hoşnutluk halinde bazı sahâbîler hakkında [güzel] sözler söylerdi. Artık sen [Rasûlullah'tan (s.a.v.) her duyduğunu söylemeye] bir son vermeyecek misin? [Eğer böyle devam edersen] bazı kimseler[in kalbin]e bazı kimselerin sevgisini, bazılarının[in kalbin]e bazılarının nefretini aşıyorsun ve neticede birtakım anlaşmazlıkların

9 Hadisleri anlamada bütüncül bakış konusunda geniş bilgi için bk. Selçuk Coşkun, *Hadîse Bütüncül Bakış* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2014).

10 Bu tarîklerden Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde yer alan ikisi hem Ebû Hüreyre hem de Ebû Saîd el-Hudrî'ye dayandırılmıştır. Bk. Ebû Abdillâh Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed bin Hanbel*, thk. Şuayb el-Arnaû - Âdil Mürşid vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 15/498 (No: 9802), 17/391-2 (No: 11290).

11 Sözü edilen rivayet şu şekildedir: "إني أتغيظ عليكم وأعذركم ثم أدعو الله بيني وبينه اللهم ما لعنتهم أو شتمتهم أو تغيظت عليهم فاجعله لهم". Bk. Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.), 8/267 (No: 13995).

12 Ebû Bekr İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, thk. Muhammed Avvâme (Cidde-Dımaşk: Dâru'l-Kıble-Müessesetü Ulûmi'l-Kur'ân, 2006), 15/281 (No: 30165); Ebû Bekr Ahmed b. Amr el-Bezzâr, *Müsnedü'l-Bezzâr*, thk. Mahfûzurrahmân Zeynüllâh - Âdil b. Sa'd (Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 2009), 6/496 (No: 2532) Tercümede İbn Ebî Şeybe'nin *el-Musannef*'indeki tarîk esas alınmıştır.

ve bölünmelerin meydana gelmesine sebep olursun. Oysa sen Rasûlullah'ın (s.a.v.) bir hutbesinde şöyle buyurduğunu bilmektesin: 'Öfkeliyken ümmetinden birine olumsuz söz söylediysem ya da beddua ettiysem, ben de Ademoğullarından biriyim. Bu nedenle onların öfkeleniği gibi ben de öfkelenirim ve Allah beni alemlere sadece rahmet olarak göndermiştir. [Bu sebeple söylediğim olumsuz söz veya bedduamı] kıyamet gününde onun için bir rahmet kıl.' Allah'a yemin olsun ki ya bu sözlerine son verirsin ya da Ömer'e [r.a.] mektupla [bunu] bildireceğim.'"¹³

Görüldüğü gibi rivayetin mufassal halinde Selmân ile Huzeyfe arasında cereyan eden diyalogun sonunda yer alan merfû' kısım ile muhtasar tarîkin metni neredeyse aynı lafızlara sahiptir.

1.1.2. HZ. ÂİŞE (ÖL. 58/678) TARİKLERİ

Rivayetin Hz. Âişe'den üç farklı bağlamla geldiği görülmektedir. Bunlardan "A'meş ← Ebû'd-Duhâ Müslim b. Subeyh ← Mesrûk" ortak senediyle gelen tarîklerden birine göre Hz. Âişe şöyle demiştir:

"Rasûlullah'ın (s.a.v.) yanına iki adam girdi ve onunla ne olduğunu bilmediğim bir şey konuştular. En sonunda onu öfkeliendirdiler. O da kendilerine lanet ve sitem etti. İkisi çıktığında ben, 'Ey Allah'ın Rasûlü, birileri senden bir hayır görecektir olsa bu ikisi asla senden bir hayır göremez' dedim. 'Nedenmiş o?' diye buyurdu. Ben de 'Sen onlara lanet ve sitem ettin' dedim. Bunun üzerine 'Sen benim Rabbime koştuğum şartı bilmiyor musun? Allah'ım, ben ancak bir beşerim; Müslümanlardan hangisine lanet veya sitem ettiysem bunu onun için bir arınma ve ecir kıl, dedim' buyurdu."¹⁴

Rivayetin "Yahyâ ← İbn Ebî Zi'b ← Muhammed b. Amr b. Atâ ← Zekvân" tarîkine göre Hz. Âişe şöyle demiştir:

"Nebi (s.a.v.) bir esirle yanıma girdi. Ben o esirle ilgilen(e)medim, o da gitti. Derken Nebi (s.a.v.) gelip 'Esir ne yaptı?' diye sordu. 'Kadınlardan dolayı onunla ilgilenemedim, o da çıkıp gitti' dedim. Bunun üzerine 'Senin neyin var, eli veya iki eli kesilesicel' buyurdu. Sonra çıkıp insanlardan onu getirmelerini istedi. Onlar da esiri arayıp getirdiler. Ben ellerimi evirip çevirirken [Nebi (s.a.v.)] yanıma girdi ve 'Senin neyin var, delirdin mi?' diye sordu. Ben de 'Bana beddua ettin, ben de hangisi kesilecek diye ellerimi evirip çeviriyorum' dedim. Bunun üzerine [Nebi (s.a.v.)] Allah'a hamd ve sena edip ellerini kaldırdı ve 'Allah'ım ben bir beşerim. Her insanın öfkelenmesi gibi ben de öfkelenirim. Hangi mümine beddua ettiysem, bunu onun için bir arınma ve temizlenme vesilesi kıl' buyurdu."¹⁵

Rivayetin "Süreyc ← İbn Ebî'z-Zinâd ← Abdurrahmân b. Hâris ← Muhammed b. Ca'fer b. Zübeyr" tarîkine göre ise Hz. Âişe şöyle demiştir:

"Araplardan Rasûlullah'a (s.a.v.) yardım edenler, ondan çok şey istediler. En sonunda onu üzdüler. Muhacirler de onun üzüntüsünü gidermeye çalıştı. Öyle ki [Hz.] Âişe'nin eşiği üzerinde ayağa kalktı. Ona güçlük çıkardılar. Bunun üzerine ridasını onların eline teslim etti. Eşiğe sıçrayıp içeri girdi ve 'Allah'ım onlara lanet et' buyurdu. Bunun üzerine [Hz.] Âişe, 'Ey Allah'ın Rasûlü, insanlar helak oldu' dedi. Rasûlullah (s.a.v.) ise 'Hayır, ey Ebû Bekir'in kızı, vallahi Rabbim azze ve celleye caymayacağı bir şart koştum ve 'Ben yalnızca bir beşerim. Beşerin kendisiyle daraldığı şeyden ben de daralıyorum. Hangi mümine istemeksizin çıkışıysam, bunu onun için keffâret eyle' dedim' buyurdu."¹⁶

13 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 39/110 (No: 23706), 126-7 (No: 23721); Süleymân b. el-Eş'as Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebî Dâvûd*, thk. Şuayb el-Arnaût - Muhammed Kamil Karabelli vd. (Dimaşk: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009), "Sünne" 11 (No: 4659) Tercümede Ebû Dâvûd'un *es-Sünen*'indeki tarîk esas alınmıştır.

14 İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 15/283 (No: 30169); Ebû Bekr Abdullâh b. ez-Zübeyr el-Humeydî, *Müsnedü'l-Humeydî*, thk. Hüseyin Selim Esed (Dimaşk: Dâru's-Sakâ, 1996), 3/819 (No: 1461); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 40/210 (No: 24179); Ebû'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc Müslim, *Sahihu Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1991), "Birr" 88 (2600) Tercümede Müslim'in *Sahih*'indeki tarîk esas alınmıştır.

15 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 40/303-4 (No: 24259).

16 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 41/281-2 (No: 24764).

1.1.3. EBÛ HÜREYRE (ÖL. 58/678) TARİKLERİ

Rivayeti Ebû Hüreyre'den Saîd b. el-Müseyyeb (öl. 94/713)¹⁷, Ebû Sâlih es-Semmân (öl. 101/719-20)¹⁸, A' rec (öl. 117/735)¹⁹, Hemmâm b. Münebbih (öl. 132/750)²⁰, Sâlim²¹, Ebû İyâz²², Ebû Yûnus²³ ve ismi mübhem²⁴ olan 8 talebesi nakletmiştir. Mana ile rivayetten kaynaklı olduğunu düşündüğümüz bazı lafız farklılıklarıyla birlikte tarîklerin lafız bakımından birbirine yakın olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenle burada en eski kaynak olması hasebiyle Hemmâm b. Münebbih'in *Sahîfe*'sindeki tarîke yer vermek istiyoruz. Ebû Hüreyre'den nakledildiğine göre Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Allah'ım, senden bozmayacağın bir ahit alıyorum. Ben yalnızca bir beşerim; müminlerden hangisine eziyet ettiysem, olumsuz söz söylediysem, celde vurduysam veya lanet ettiysem, bunu onun için rahmet, arınma ve kıyamet gününde Sana yakınlaştırma vesilesi kıl."²⁵

1.1.4. EBÛ SAİD EL-HUDRÎ (ÖL. 74/693-94) TARİKLERİ

Rivayetin Ebû Saîd el-Hudrî'den "Yezîd b. Hârûn ← Muhammed b. İshâk ← Ubeydullâh b. Muğîre b. Mu'aykib ← Amr b. Süleym" ortak senediyle 4 tarîki bulunmaktadır. Bu tarîklerden birine göre Ebû Saîd el-Hudrî, Rasûlullah'ın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu aktarmıştır:

"Allah'ım, Sen'den kıyamet gününe kadar geçerli bir ahit alıyorum. Şüphesiz Sen, vaadinden dönmezsin. Ben yalnızca bir beşerim; müminlerin hangisine eziyet ettiysem veya olumsuz söz söylediysem [râvi şek ile] veya dövdüysem veyahut olumsuz söz söylediysem, bunu onun için rahmet, arınma ve kıyamet gününde onu kendine yaklaştırma vesilesi kıl."²⁶

1.1.5. CÂBİR B. ABDİLLÂH (ÖL. 78/697) TARİKLERİ

Rivayetin Câbir b. Abdillâh tarîkleri 8 adet olup "A'meş ← Ebû Süfyân" ve "İbn Cüreyc ← Ebû'z-Zübeyr" ortak senedleriyle gelmiştir. Bunlardan ortak senedle gelen tarîklerden birine göre Rasûlullah (s.a.v.)

17 Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, thk. Muhammed Zühayr b. Nâsir en-Nâsir (Beyrut: Dâru Tavkî'n-Necât, 1422), "De'avât" 34 (No: 6361); Müslim, *Sahîhu Müslim*, "Birr" 92 (2601), 93 (2601); Bezzâr, *el-Müsne'd*, 14/202 (No: 7756).

18 İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 15/282 (No: 30167); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 15/32 (No: 9070), 16/223 (No: 10336), 270 (No: 10435), 23/430-1 (No: 15294); Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdîrrahmân ed-Dârimî, *Sünenü'd-Dârimî*, thk. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî (Riyad: Dâru'l-Muğnî, 2000), "Rikâk" 52 (No: 2807); Müslim, *Sahîhu Müslim*, "Birr" 89 (2601); Bezzâr, *el-Müsne'd*, 16/91 (No: 9153).

19 Humeydî, *el-Müsne'd*, 2/232-3 (No: 1071); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 12/261 (No: 7311), 15/498 (No: 9802), 17/391-2 (No: 11290); Müslim, *Sahîhu Müslim*, "Birr" 90 (2601), 90; Bezzâr, *el-Müsne'd*, 15/333 (No: 8888).

20 Hemmâm b. Münebbih, *es-Sahîfetü's-sahîha*, thk. Ali Hasan Ali Abdülhamîd (Beyrut-Amman: el-Mektebetü'l-İslâmî - Dâru Ammâr, 1987), 51 (No: 86); Ma'mer b. Râşid, *el-Câmi'* (*el-Musannef ile birlikte*), thk. Habîbürrahmân el-A'zamî (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1983), 11/190 (No: 20294); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 13/520 (No: 8199).

21 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 16/254 (No: 10403); Müslim, *Sahîhu Müslim*, "Birr" 91 (2601).

22 Ebû Ya'kûb İshâk İbn Râhûye, *Müsne'dü İshâk bin Râhûye*, thk. Abdülgafûr b. Abdülhak Hüseyin el-Belûşî (Medine: Mektebetü'l-İmân, ts.), 1/275 (No: 247); Bezzâr, *el-Müsne'd*, 17/185 (No: 9815).

23 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 15/34-5 (No: 9074).

24 Ma'mer b. Râşid, *el-Câmi'*, 11/189 (No: 20293).

25 Hemmâm b. Münebbih, *es-Sahîfetü's-sahîha*, 51 (No: 86); Ma'mer b. Râşid, *el-Câmi'*, 11/189 (No: 20293), 190 (No: 20294); Humeydî, *el-Müsne'd*, 2/232-3 (No: 1071); İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 15/282 (No: 30167); İbn Râhûye, *el-Müsne'd*, 1/275 (No: 247); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 12/261 (No: 7311), 13/520 (No: 8199), 15/32 (No: 9070), 34-5 (No: 9074), 498 (No: 9802), 16/223 (No: 10336), 254 (No: 10403), 270 (No: 10435), 17/391-2 (No: 11290), 23/430-1 (No: 15294); Dârimî, *es-Sünen*, "Rikâk" 52 (No: 2807); Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, "De'avât" 34 (No: 6361); Müslim, *Sahîhu Müslim*, "Birr" 89 (2601), 90 (2601), 90, 91 (2601), 92 (2601), 93 (2601); Bezzâr, *el-Müsne'd*, 14/202 (No: 7756), 15/333 (No: 8888), 16/91 (No: 9153), 17/185 (No: 9815).

26 İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 15/280 (No: 30164); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 15/498 (9802), 17/391-2 (11290); Abd b. Humeyd, *el-Müntehab min Müsne'di Abd b. Humeyd*, thk. Subhî el-Bedrî es-Sâmerrâi - Mahmûd Muhammed Halîl es-Sa'îdî (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1988), 1/307 (No: 998). Tercümede İbn Ebî Şeybe'nin *el-Musannef*'indeki tarîk esas alınmıştır. Ayrıca Ahmed b. Hanbel'in *Müsne'd*'indeki bu iki tarîk hem Ebû Hüreyre'den hem de Ebû Saîd el-Hudrî'den gelmektedir. Bu nedenle her iki sahâbînin rivayet tarîkleri arasında sayılmıştır.

şöyle buyurmuştur:

“Allah’ım, müminlerden kime lanet ettiysem, olumsuz söz söylediysem veya celde vurduysam bunu onun için arınma ve ecir kıl.”²⁷

“İbn Cüreyc ← Ebü’z-Zübeyr” ortak senediyle gelen tariklerden birine göre ise Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

“Ben yalnızca bir beşerim ve Rabbinden Müslümanlardan hangisine olumsuz söz söyleyip sövdüysem (sebb veya şetm), bunun onun için arınma ve ecir olması ahdini aldım.”²⁸

1.1.6. ENES B. MÂLİK (ÖL. 93/711-12) TARİKLERİ

Rivayetin Enes b. Mâlik’ten “Ömer b. Yûnus ← İkrime b. Ammâr ← İshâk b. Ebî Talha” ortak senediyle gelen 2 tariki bulunmaktadır. Bunlardan Müslim’in *es-Sahih*’indeki tarik şu şekildedir:

“Ümmü Süleym’in yanında yetim bir kız vardı. Ümmü Süleym Enes [b. Mâlik]’in annesidir. Rasûlullah (s.a.v.) bu yetim kızı görünce ‘Sen o musun? Hakikaten büyümüşsün! Yaşın artmasın!’ dedi. Bunun üzerine yetim kız ağlayarak Ümmü Süleym’in yanına döndü. Ümmü Süleym ‘Sana ne oldu ey kızcağız?’ diye sordu. Yetim kız, ‘Allah’ın Nebi’si (s.a.v.) bana yaşın artmasın diye beddua etti. Şimdi artık yaşım ebediyen artmayacak veya ömrüm uzamayacak!’ dedi. Ümmü Süleym acele baş örtüsünü sarınarak hemen çıktı ve Rasûlullah’a (s.a.v.) rastladı. Rasûlullah (s.a.v.) ona ‘Neyin var ey Ümmü Süleym?’ diye sordu. O da ‘Ey Allah’ın Nebi’si! Sen benim yetim kızıma beddua mı ettin?’ dedi. ‘Neymiş o ey Ümmü Süleym?’ diye buyurdu. Ümmü Süleym, ‘Senin ona yaşı artmasın ve ömrü uzamasın diye beddua ettiğini söylediydim’ dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.) gülerek şöyle buyurdu: ‘Ey Ümmü Süleym! Bilmez misin ki benim Rabbime şartım vardır. Ben Rabbime şart koştum da söyle dedim: ‘Ben ancak bir beşerim; beşerin razı olduğu gibi razı olur, öfkelendiği gibi öfkelenirim. Ümmetinden herhangi birine müstahak olmadığı halde beddua ettiysem, bunu onun için temizlik, arınma ve kıyamet gününde onu kendisiyle Allah’a yaklaştıracak bir vesile kıl’ dedim.”²⁹

1.1.7. EBÜ’T-TUFEYL ÂMİR B. VÂSİLE (ÖL. 100/718-19) TARİKLERİ

Rivayetin Ebü’t-Tufeyl’den farklı bağlama sahip iki tarikle geldiği görülmektedir. Bunlardan birine göre Abdullâh b. Osmân b. Heysem şöyle demiştir:

“Ebü’t-Tufeyl’in yanına girdim. Onu keyfi yerinde gördüm. Bu durumdan faydalanayım dedim ve ‘Ey Ebü’t-Tufeyl, Rasûlullah’ın (s.a.v.) lanet ettiği kişiler vardı, onlar kimlerdi?’ diye sordum. Onları bana haber vermek üzereydi ki siyah bir kadın ona ‘Rasûlullah’ın (s.a.v.) şöyle buyurduğu sana ulaşmadı mı?’ dedi: “Allah’ım ben yalnızca bir beşerim; müminlerden hangisine beddua ettiysem, bunu onun için arınma ve rahmet kıl.”³⁰

Ebü’t-Tufeyl’e dayandırılan diğer tarike göre ise Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

“Allah’ım ben yalnızca bir beşerim; beşerin öfkelendiği gibi öfkelenir, razı olduğu gibi razı olurum. Ümmetinden kime lanet ettiysem, bunu onun için arınma ve rahmet kıl.”³¹

Görüldüğü gibi hadis, çalışmanın sınırları içerisindeki kaynaklarda yedi sahâbîden farklı bağlam ve tafsilatlarla nakledilmiştir. İki temel gerekçeyle hadisin tespit edilen 55 tarikinin sened tahlili yapılmayacaktır. Bunlardan birincisi, hadisin sıhhati konusunda Sem’ânî (öl. 489/1096) ve Nâsirüddin el-Elbânî’nin yaptığı

27 İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 15/281 (No: 30166), 282 (No: 30168); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 23/375 (No: 15199), 431 (No: 15295); Dârimî, *es-Sünen*, “Rikâk” 52 (No: 2808). Tercümede İbn Ebî Şeybe’nin *el-Musannef*’indeki (No: 30166) tarik esas alınmıştır.

28 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 22/431 (No: 14570), 23/334 (No: 15126); Müslim, *Sahihu Müslim*, “Birr” 94 (2602). Tercümede Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde yer alan tariklerden biri (No: 14570) esas alınmıştır.

29 Müslim, *Sahihu Müslim*, “Birr” 95 (2603); Bezzâr, *el-Müsned*, 13/76 (No: 6422) Tercümede Müslim’in *Sahih*’indeki tarik esas alınmıştır.

30 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 39/212 (No: 23793).

31 Ebû Bekr Ahmed b. Amr İbn Ebî Âsım, *el-Âhâd ve’l-mesânî*, thk. Bâsim Faysal Ahmed el-Cevâbire (Riyad: Dâru’r-Râye, 1991), 2/200 (No: 950).

ğı değerlendirmelerin isabetli olduğunu düşünmemizdir. Şöyle ki, Sem'ânî (öl. 489/1096), konuyla ilgili çokça sahîh rivayetin bulunduğunu³², Nâsirüddin el-Elbânî ise sahîh hadisleri derlediği eserinde, birçok tarîkine yer vermek suretiyle hadisin sahîh olduğunu ifade etmiştir.³³ İkincisi de çalışmanın sened tahlilinden ziyade metin tahliline yönelik olmasıdır. Kaldı ki söz konusu tarîkler, sened tenkidine tabi tutulsa bile, ciddi bir kısmının sened bakımından sahîh, diğer kısmının ise bunları takviye edici nitelikte olduğu anlaşılacaktır. Müteaddit tarîkiyle birçok hadis kaynağında yer almasına rağmen gerek şerhlerde gerekse başka kaynaklarda sened tahliline neredeyse hiç yer verilmemiş olması da bu durumu teyit etmektedir.

2. HADİSİN YORUMU

Buraya kadar bazı tarîklerine yer verdiğimiz hadis, genel hatlarıyla ve zahiri itibarıyla Hz. Peygamber'den (s.a.v.) bazı Müslümanlara yönelik olumsuz söz ve fiillerin sadır olduğunu, onun (s.a.v.) da bunu beşer gibi öfkelenebilmesiyle açıklamaya çalıştığını ancak nihai noktada olumsuz söz ve fiillerinin muhatabın lehine dönüştürülmesini Allah'tan talep ettiğini haber vermektedir. Hadisin haber verdiği bu durumun onun (s.a.v.) yüce ahlâkları³⁴ rol model³⁵ oluşu ve öfkelenmemeyi tavsiye etmiş olmasıyla³⁶ bağdaşmadığı düşünülmüş olmalı ki birçok âlim, içinden çıkılmaz olan bu meseleye açıklık getirmek adına birtakım değerlendirmeler yapmıştır.³⁷

Başta şerhler olmak üzere değişik alanlara dair kaynaklarda bulunan bu değerlendirmelerin bazı hususlarda yoğunlaştığı görülmektedir. Bu anlamda hadis ile ilgili olarak *Rasûlullah'ın (s.a.v.) öfkelenme nedeni, Müslümanlara yönelik olumsuz söz ve fiillerinin mahiyeti ve onların muhatabın lehine dönüştürülmesi için Allah'la ahitleşmesi gibi temel hususların üzerinde durulduğu tespit edilmiştir. Yine hadiste haber verilen durumun hasâis ve Muâviye b. Ebî Süfyân'la ilişkilendirildiği ve birçok hadisin yanı sıra bazı ayetlerin izahı noktasında hadise başvurulduğu* görülmüştür.

2.1. HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.V.) ÖFKELENME NEDENİ

Hadisle ilgili olarak çözüme kavuşturulmak istenen hususlardan biri, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) öfkelenme nedeni olmuştur. Zira hadisin Selmân-ı Fârisî, Hz. Âişe, Ebû Hüreyre, Enes b. Mâlik ve Âmir b. Vâsile'den gelen bazı tarîklerinde geçen şu ibareler, onun (s.a.v.) bir beşer olduğunu ve her beşer gibi öfkelenip razı olabileceğini ifade etmektedir: “³⁸، إنما أنا بشر كما يرضى البشر وأغضب كما يغضب البشر”³⁹، “إنما أنا بشر أغضب كما يغضب البشر وألعن كما يلعن البشر”⁴⁰، “إنما أنا بشر أغضب كما يغضب البشر”⁴¹، “إنما أنا من ولد آدم أغضب كما يغضب البشر”⁴²، “إنما أنا بشر أغضب كما يغضب البشر”⁴³ ve “⁴⁴، إنما أنا بشر أضيق بما يغضب البشر”⁴⁵ ve “⁴⁶، إنما أنا بشر أضيق بما يغضب البشر”⁴⁷”

32 Ebû'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed es-Sem'ânî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhim - Ebû Bilâl Ganîm b. Abbâs (Riyad: Dâru'l-Vatan, 1997), 2/369.

33 Muhammed Nâsirüddin el-Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi's-sahîha ve şey'un min fıkhihâ ve fevâidihâ* (Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, 1415), 7/1725-7.

34 Kalem 68/4.

35 Ahzâb 33/21.

36 Hz. Peygamber'in (s.a.v.) öfkelenmemeyi vurgulu bir şekilde tavsiye ettiği örnek hadis için bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *et-Târîhu's-sağîr*, thk. Muhammed İbrâhim Zâyed (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1986), “Edeb” 76 (6116); Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd. (Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matba'ati Mustafâ el-Bâbî, 1977), “Birr” 73 (2020).

37 Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ömer el-Kurtubî, *el-Müfhim li-mâ eşkele min Telhisi kitâbi Müslim*, thk. Muhyiddin Dîb Müstû - Ahmed Muhammed es-Seyyid vd. (Dimaşk - Beyrut: Dâru İbn Kesîr - Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1996), 6/584-5.

38 Müslim, *Sahîhu Müslim*, “Birr” 95 (2603); Bezzâr, *el-Müsne'd*, 13/76 (No: 6422).

39 İbn Ebî Âsım, *el-Âhâd ve'l-mesânî*, 2/200 (No: 950); Bezzâr, *el-Müsne'd*, 17/185 (No: 9815).

40 İbn Râhûye, *el-Müsne'd*, 1/275 (No: 247).

41 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 12/261 (No: 7311).

42 Bezzâr, *el-Müsne'd*, 6/496 (No: 2532).

43 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 39/110 (No: 23706); Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, “Sünne” 11 (No: 4659).

44 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 16/254 (No: 10403); Müslim, *Sahîhu Müslim*, “Birr” 91 (2601).

45 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 40/303-4 (No: 24259).

يُضِيقُ بِهِ الْبَشَرُ⁴⁶. Bunların dışında Hiz. Peygamber'in (s.a.v.) yalnızca "beşer oluşu"na vurgu yapan ibareler geçmektedir ki onlar da "إِنَّمَا بَشَرٌ"⁴⁷, "إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ"⁴⁸ ve "مَنْ وَلَدَ آدَمَ أَنَا"⁴⁹ şeklindeki ibarelerdir. Tariklerin kahir ekseriyetinde yer alan bu ibarelerin, onun (s.a.v.) öfkelenme nedenleri üzerinde durulmasına mesnet teşkil ettiği anlaşılmaktadır. Bu anlamda Rasûlullah'ın (s.a.v.) yüce ahlâklı ve rol model oluşu ile öfkelenebilmiş olması arasında bir uzlaştırma çabasına girildiği görülmektedir.

İlk şârih olarak bilinen Hattâbî (öl. 388/998), başka bir hadisi⁵⁰ şerh ettiği sırada, Rasûlullah'ın (s.a.v.) öfkесinin iki nedeninin olabileceğini söylemiştir. Bunlardan biri, Müslümanlar adına duyduğu acıma ve korku duygusu, diğeri de beşer olmasıdır. Bu durumda Hiz. Peygamber (s.a.v.), ya Müslümanların sapıklığa düşmemeleri için onları gerekli olan şeye teşvik amacıyla veya bir beşer olduğu için öfkelenebilmiştir.⁵¹

Tespit ettiğimiz kadarıyla sadedinde olduğumuz hadis çerçevesinde Rasûlullah'ın (s.a.v.) öfkelenme nedenine ilk değinen ve bu konuda görüşlerine belki de en çok atıf yapılan âlim Mâzerî (öl. 536/1141) olmuştur. O, kanaatimizce farazi olan şu soruyu sormakta ve cevaplamaktadır: "Beşerin öfkelenmesi gibi öfkelenirim" sözünün manası nedir? Çünkü bu, o bedduanın şeriatın gereği olarak değil öfkenin etkisiyle vaki olduğuna işaret etmektedir. Bu durumda da böyle bir talepte bulunmak anlamsız kalır." Soruya verdiği iki muhtemel cevaptan biri, Rasûlullah'ın (s.a.v.) Allah için öfkelenmiş olabileceği şeklindedir. Şöyle ki Hiz. Peygamber (s.a.v.), kötü fiili işleyen kişiyi beddua, olumsuz söz ve celde vurma gibi bir yolla cezalandırmak ile başka bir şekilde azarlamak arasında muhayyer bırakılmış; ancak Allah için öfkесi onu, o kişiyi cezalandırmaya sevk etmiştir. Bu ise şeriat dışında kalan bir şey olmamakta ve onu (s.a.v.) caiz olmayan bir duruma düşürmemektedir.⁵² Mâzerî'nin bu cevabı, Kâdî İyâz (öl. 544/1149)⁵³, Nevevî (öl. 676/1277)⁵⁴, İbnü'l-İrâkî (öl. 826/1423)⁵⁵ ve İbn Hacer (öl. 852/1448)⁵⁶ gibi âlimler tarafından olduğu gibi veya muhtasar şekilde aktarılmıştır. Aynı şekilde İbnü'l-Mülâkkın (öl. 804/1401) ve Makrîzî (öl. 845/1442) tarafından da bu cevaba yer verilmiş ancak kanaatimizce sehven veya istinsah hatası sonucu Mâverî'ye (öl. 450/1058) nispet edilmiştir.⁵⁷ Mâzerî'nin verdiği ikinci cevaba göre ise Rasûlullah (s.a.v.), Müslümanlara olan şefkati ve Allah'ın sınırlarını aşma korkusunu onlara öğretme isteği nedeniyle öfkelenmiş olabilir. Şöyle ki, Hiz. Peygamber (s.a.v.), sair zamanlarda kendisinden sadır olmayacak olumsuz söz ve fiilleri, Allah için öfkelenmesi nedeniyle müminlere karşı sergileyebilmiş ancak yine de onlara şefkat gösterdiği için onların lehine dönüştürülmesini Allah'tan talep etmiştir.⁵⁸

46 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 41/281-2 (No: 24764).

47 Hemmâm b. Münebbih, *es-Sahîfetü's-sahîha*, 51 (No: 86); Ma'mer b. Râşid, *el-Câmi'*, 11/190 (No: 20294); İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 15/280 (No: 30164); Humeydî, *el-Müsned*, 3/819 (No: 1461); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 13/520 (No: 8199), 15/32 (No: 9070), 34-5 (No: 9074), 498 (No: 9802), 16/223 (No: 10336), 270 (No: 10435), 17/391-2 (No: 11290), 22/431 (No: 14570), 23/334 (No: 15126), 430-1 (No: 15294), 431 (No: 15295), 39/212 (No: 23793); Abd b. Humeyd, *el-Müsned*, 1/307 (No: 998); Dârimî, *es-Sünen*, "Rikâk" 52 (No: 2807); Müslim, *Sahîhu Müslim*, "Birr" 88 (2600), 89 (2601), 90 (2601), 94 (2602); Bezzâr, *el-Müsned*, 15/333 (No: 8888).

48 İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 15/282 (No: 30167, 30168).

49 İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 15/281 (No: 30165); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 39/126-7 (No: 23721).

50 Hiz. Peygamber'in (s.a.v.), kendisine çok soru sorulması nedeniyle öfkelenişini haber veren hadis için bk. Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, "İlm" 28 (No: 92).

51 Ebû Süleymân Hamd b. Muhammed el-Hattâbî, *A'lâmü'l-hadîs fî şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Muhammed b. Sa'd b. Abdurrahmân Âl Su'ûd (Mekke: Câmi'atü Ümmi'l-Kurâ, 1988), 1/205-6.

52 Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali el-Mâzerî, *el-Mu'lim bi-fevâ'idü Müslim*, thk. Muhammed eş-Şâzelî en-Neyfer (Tunus: Dâru't-Tûnisîyye, 1988), 3/296-7.

53 Ebû'l-Fazl İyâz b. Mûsâ Kâdî İyâz, *İkmâlü'l-Mu'lim bi-fevâ'idü Müslim*, thk. Yahya İsmâil (Mansûre: Dâru'l-Vefâ, 1998), 8/71. Ayrıca bk. Ebû Zûr'a Ahmed b. Abdurrahîm İbnü'l-İrâkî, *Tarhu't-tesrîb fî şerhi't-Takrîb* (Beyrut: Dâru'l-Hıyâi't-Türâsî'l-A-rabî, ts.), 8/14.

54 Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Sahîhu Müslim bi-şerhi'n-Nevevî* (Mısır: el-Matba'atü'l-Mısriyye, 1930), 16/153.

55 İbnü'l-İrâkî, *Tarhu't-tesrîb*, 8/14.

56 Ebû'l-Fazl Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Abdülazîz b. Abdillâh b. Bâz vd. (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1960), 11/172.

57 Ebû Hafs Ömer b. Ali İbnü'l-Mülâkkın, *Ğâyetü's-sûl fî hasâ'isi'r-Resûl*, thk. Abdullâh Bahrüddîn Abdullâh (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1993), 186-187; Ebû Muhammed Ahmed b. Ali el-Makrîzî, *İmtâ'u'l-esmâ' bimâ li'n-Nebî mine'l-ahvâl ve'l-emvâl ve'l-hafede ve'l-metâ'*, thk. Muhammed Abdülhamid en-Nümeysî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999), 10/186.

58 Mâzerî, *el-Mu'lim*, 3/297. Ayrıca bk. Kâdî İyâz, *İkmâlü'l-Mu'lim*, 8/71; İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî*, 11/172.

Kâdî İyâz (öl. 544/1149) da Mâzerî'nin bu iki cevabını olduğu gibi aktardıktan sonra bir bakıma kendi yorumunu da katarak Rasûlullah'ın (s.a.v.) öfkelenme nedeni üzerinde durmuştur. Ona göre Rasûlullah'ın (s.a.v.) Allah için öfkelenmesi onu, göz yumma ve affetme gibi kendisine mubah kılınan şeyi terk edip daha sert davranmaya ve ceza vermede acele etmeye yöneltmiş olabilir. Yoksa onun (s.a.v.), öfke ve rıza halinde de doğruluk ve haktan ayrılmadığı ve kendi nefsi için intikam almadığı bilinmektedir.⁵⁹

Kanaatimizce Hattâbî, Rasûlullah'ın (s.a.v.) öfkesinin “doğal ve fitrî-beşerî” olabileceği şeklindeki bir görüşüyle diğer âlimlerden ayrılmıştır. Ancak dile getirdiği ikinci neden, Mâzerî'nin zikrettiği ikinci nedenle büyük oranda örtüşmektedir. Zira verdikleri cevaplarla Hz. Peygamber'in (s.a.v.) öfkesini, ümmetine olan şefkat ve düşkünlüğüne bağlamışlardır. Benzer şekilde Mâzerî'nin verdiği birinci cevap ile Kâdî İyâz'ın belirttiği husus da Rasûlullah'ın (s.a.v.) öfkesinin Allah için olduğu noktasında birleşmektedir. Zira her ikisi de Allah için öfkelenmenin, kötü fiili işleyen kişiyi cezalandırma veya affetme konusunda muhayyer bırakılan Hz. Peygamber'i (s.a.v.) cezalandırma yoluna sevk etmiş olabileceğini söylemişlerdir. Netice itibarıyla Hz. Peygamber'in (s.a.v.) öfkesinin üç farklı saikle meydana gelmiş olabileceği ifade edilmiştir.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) öfke nedenleri olarak zikredilen bu üç ihtimali, birbiriyle ilişkili hususlar olarak değerlendirmeye bir engel olmadığını düşünmekteyiz. Şöyle ki, Rasûlullah (s.a.v.), bir beşer olduğu gibi ümmetine düşkün ve Allah'ın sınırlarının çiğnenmesi halinde intikam alan bir peygamberdir. Bu açıdan bakıldığında kimi durumlarda ümmetinin maslahatını düşündüğü için, kimi durumlarda da ilâhî sınırların çiğnenmesi nedeniyle öfkelenebilmiş olabilir. Bu anlamda bu yorumların, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) öfke nedenini dolayısıyla da mevzubahis hadisi doğru anlama konusunda tatminkâr yorumlar olduklarını söylemek mümkündür.

2.2. HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.V.) OLUMSUZ SÖZLERİNİN MAHİYETİ

Mevzubahis hadis ile ilgili olarak ele alınan bir diğer husus da yukarıdaki muhtemel öfkelenme nedenlerine bağlı olarak Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sarf ettiği olumsuz sözlerin mahiyeti olmuştur. Nadiren de olsa sarf ettiği bu sözler, sadedinde olduğumuz hadisin tüm tarîklerinde “بَدَرْتُ إِلَيْهِ مَنَى بَادِرَةً، سَبَبْتُهُ، شَتَمْتُهُ، دَعَوْتُ” şeklindeki lafızlardan en az biriyle ifade edilmiştir. Bu sözler cümlesinden olmak üzere kimi hadislerde geçen “عَقَرَى حَقْلَى”، “لَا أَشْبِعُ اللَّهَ بَطْنَكَ”، “قَطَعَ اللَّهُ يَدَكَ”، “تَرَبَّتْ يَمِينُكَ” ve “لَا كِبَرَ سَنَكَ” gibi sözlerini zikretmek mümkündür.

Konuya ilişkin değerlendirme yapan âlimlerin, bu türden olumsuz sözlerin Hz. Peygamber'den (s.a.v.) sadır olduğunu kabul etmekle birlikte onların çok nadir gerçekleştiğini ve onun (s.a.v.) çokça olumsuz söz söyleyen (مُتَفَحِّشٌ ve فَاحِشٌ), çokça sövüp küfreden (سَبَّابٌ ve شَتَمٌ), çokça lanet eden (لَعَّانٌ)⁶⁰ ve kendisi için intikam alan (مُنْتَقِمٌ)⁶¹ biri olmadığını vurguladıkları ve onları Rasûlullah'ın (s.a.v.) Kur'ân'daki vafına ve genel manada sîretine uygun düşecek şekilde yorumlamaya çalıştıkları anlaşılmaktadır.

Bu amaç doğrultusunda en çok dillendirilen görüşün, ilk olarak Mâzerî (öl. 536/1141) tarafından dile getirilen ve Rasûlullah'ın (s.a.v.) beddua ve lanet türünden sözlerinin “kasıtsızca sarf edildiğini” ifade eden görüş olduğu söylenebilir. Mâzerî, lanet ve olumsuz sözlerin bazen kasıtsız olarak gerçekleşebileceğini, bu türden sözlerin Allah'tan icabet etmesi istenen sözler olmadığını ve benzer içerikteki hadislerde de böyle bir yöntemin izlenmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁶² Sonraki dönemlerde başka âlimler de birbirine yakın

59 Kâdî İyâz, *İkmâlû'l-Mu'lim*, 8/72-3; Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ Kâdî İyâz, *eş-Şifâ bi-ta'rîfi hukûki'l-Mustafâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 2/196-7. Ayrıca bk. İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî*, 11/172.

60 Kâdî İyâz, *İkmâlû'l-Mu'lim*, 8/71-2; Kâdî İyâz, *eş-Şifâ*, 2/197; Nevevî, *Sahihu Müslim bi-şerhi'n-Nevevî*, 16/152; Ebü't-Tayyib Muhammed el-Azîmâbâdî, *Avnû'l-ma'bûd şerhu Süneni Ebî Dâvûd* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990), 12/271; Abdurrahmân b. Yahyâ el-Mu'allimî, *et-Tenkîl bi-mâ fi Te'nîbi'l-Kevserî mine'l-ebâtîl*, thk. Muhammed Nâsirüddin el-Elbânî - Zühre eş-Şâvîş vd. (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1986), 1/239.

61 Nevevî, *Sahihu Müslim bi-şerhi'n-Nevevî*, 16/152. Ayrıca bk. İbnü'l-İrâkî, *Tarhu't-tesrîb*, 8/13; Ahmed b. Abdurrahmân es-Sââtî, *el-Fethu'r-rabbânî li-tertibî Müsnedi'l-İmâm Ahmed bin Hanbel eş-Şeybânî* (Beyrut: Dâru'l-İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, ts.), 19/327-8; Musa Şâhîn Lâşîn, *Fethu'l-mün'im şerhu Sahîhi Müslim* (Kahire - Beyrut: Dâru's-Şurûk, 2002), 10/85-6.

62 Mâzerî, *el-Mu'lim*, 3/297. Ayrıca bk. Kâdî İyâz, *İkmâlû'l-Mu'lim*, 8/71; İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî*, 11/172; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf eş-Şâmî es-Sâlihî, *Sübü'lü'l-hüdâ ve'r-reşâd fi sîreti hayri'l-'ibâd*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Mu'avvaz (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993), 10/434.

ifadelerle Mâzerî'ye benzer değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Buna göre Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sarf ettiği “لا أشبع الله بطنك”⁶³, “عقرى حلقى”⁶⁴, “تربت يمينك” ve “لا كبر سنك” gibi sözler, Arapların adetinde çoğunlukla cari olduğu gibi, muhatap aleyhine gerçekleşmesi kastedilmeksizin teyit amacıyla sözlerin sonuna eklenen sözler kabilindendir.⁶⁵ Bununla birlikte Rasûlullah (s.a.v.), bu sözlerin kabul edilmesinden sakındığı için Rabbiyle ahitleşmek suretiyle o kişinin lehine olacak şekilde arınma ve yakınlık vesilesi kılınmalarını Allah'tan talep etmiştir.⁶⁶ Mezûr âlimlerden Kurtubî, bu şekildeki açıklamanın, müşkil durumu ortadan kaldırdığını düşünmektedir.⁶⁷

Görüldüğü gibi konuya dair görüş belirten âlimler, Rasûlullah'tan (s.a.v.) sadır olan beddua ve lanet gibi olumsuz sözlerin, muhatapta gerçekleşmesi Allah'tan talep edilmeyen ve Arapların adetinde olduğu gibi kelama eklenen sözler olabileceğini vurgulamışlardır. Başka bir deyişle Rasûlullah (s.a.v.), bu sözleri, gerçekleşmesini Allah'tan talep ederek değil de Arapların yaptığı gibi yalnızca kelamını teyit kabilinden ifade etmiştir.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bir beşer ve Arap toplumunun bir ferdi olduğu ve sarf ettiği sözlerinin -hadiste ifade edildiği üzere- müstahak olmayanların lehine dönüştürülmesini Allah'tan talep ettiği dikkate alındığında, bu şekildeki çözüm önerisinin makul olduğunu söylemek mümkündür.

2.3. MÜSTAHAK OLMAYANA YÖNELİK OLUMSUZ SÖZ VE FİİLLER

Mevzubahis hadisle ilgili olarak ele alınan hususlardan bir diğeri de Hz. Peygamber'den (s.a.v.) “müstahak olmayan”a yönelik olumsuz söz ve fiillerin sadır olup olmadığı hususudur. Kanaatimizce âlimleri böyle bir çabaya yönelten temel saik, Kur'ân'da yüce ahlâklı⁶⁸, üsve-i hasene⁶⁹ ve âlemlere rahmet olarak⁷⁰ takdim edilen Rasûlullah'tan (s.a.v.) özellikle müstahak olmayana yönelik olumsuz söz ve fiillerin sadır olmasını pek de mümkün görmemeleridir.

Müstahak olmayana olumsuz sözler sarf etme meselesinde, Enes b. Mâlik'in iki tarîkinde “ليس لها بأهل”⁷¹, Selmân-ı Fârîsî⁷² ve Ebû Hüreyre'nin⁷³ bazı tarîklerinde ise “في غير كنهه” şeklindeki ibarelere başvurulduğu görülmektedir. Örneğin Nevevî, *Sahîh-Müslim*'deki ilgili bâbın hadislerini şerh ederken “ليس لها بأهل” ibaresini içermesi nedeniyle Enes b. Mâlik tarîkinin, kendinden önceki mutlak tarîkleri açıkladığını söylemiştir. Zira bu ibare, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) olumsuz sözlerinin ancak ona müstahak olunması halinde karşılık bulacağı aksi takdirde muhatap için rahmet, keffâret ve arınmaya dönüşeceğini göstermektedir.⁷⁴

Hadisin yukarıda zikredilen tarîklerinde “ليس لها بأهل” ve “في غير كنهه” ibareleriyle ifade edilen “müstahak olmama” durumunun mahiyeti üzerinde de durulduğu görülmektedir. İlk olarak Mâzerî, ardından Kâdî İyâz, Nevevî ve Aliyyü'l-kârî'nin benzer ifadelerle yaptıkları değerlendirmeye göre “müstahak olmama” durumu, zahire değil bâtına göre bir durum olup yalnızca Allah tarafından bilinebilmektedir. İşlerin

63 Kâdî İyâz, *İkmâlû'l-Mu'lim*, 8/71-2; Kâdî İyâz, *eş-Şifâ*, 2/196-7; Kurtubî, *el-Müfhim*, 6/585; Nevevî, *Sahîhu Müslim bi-şerhi'n-Nevevî*, 16/152; İbnü'l-Mülakkın, *Ğâyetü's-sûl*, 185-186; Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Hüseyin İbn Reslân, *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, thk. Yâsir Kemâl - Ahmed Süleyman vd. (Feyyum: Dâru'l-Felâh, 2016), 2/361-2, 18/169-70; Makrîzî, *İmtâ'u'l-esmâ'*, 10/186; İbn Muhammed Zekeriyâ el-Ensârî, *Esne'l-metâlib şerhu Ravzî't-tâlib* (Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, 1313), 3/102. Ayrıca bk. Nurullah Agitoğlu, “Kültürel Bağlam Çerçevesinde Sözlü Kültürün Hadislere Etkisi”, *Türk ve İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/23 (2019), 17-28.

64 Kâdî İyâz, *İkmâlû'l-Mu'lim*, 8/71-2; Kâdî İyâz, *eş-Şifâ*, 2/196-7; İbnü'l-Mülakkın, *Ğâyetü's-sûl*, 186; Zekeriyâ el-Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/102.

65 Kurtubî, *el-Müfhim*, 6/585.

66 “Sen elbette üstün bir ahlâka sahipsin.” Kalem 68/4.

67 “İçinizden Allah'ın lutfuna ve âhiret gününe umut bağlayanlar; Allah'ı çokça ananlar için hiç şüphe yok ki, Resûlullah'ta güzel bir örneklik vardır.” Ahzâb 33/21.

68 “Ve seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.” Enbiyâ 21/107.

69 Müslim, *Sahîhu Müslim*, “Birr” 95 (2603); Bezzâr, *el-Müsne'd*, 13/76 (No: 6422).

70 İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 15/281 (No: 30165); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 39/126-7 (No: 23721); Bezzâr, *el-Müsne'd*, 6/496 (No: 2532).

71 İbn Râhûye, *el-Müsne'd*, 1/275 (No: 247); Bezzâr, *el-Müsne'd*, 17/185 (No: 9815).

72 Nevevî, *Sahîhu Müslim bi-şerhi'n-Nevevî*, 16/151-2.

özüyle ilgilenen Allah'ın aksine zahire göre hükmetmekle memur kılınan Hz. Peygamber (s.a.v.), kendisine görünen şer'î bir karineye dayanarak hakikatte müstahak olmayan birine olumsuz söz ve fiilde bulunabilmiştir.⁷³ Başka bir deyişle Allah'a göre ve hakikatte müstahak olmadığını bile bile birine olumsuz söz ve fiilde bulunmuş değildir.

İbnü'l-Mukri el-Yemenî (öl. 837/1433) de zahire göre hükmetmekle görevli olan Rasûlullah'ın (s.a.v.), şer'î bir emareyle hakikatte müstahak olmayan bir kişiye beddua edebildiğini ancak bu bedduasının -hadiste ifade edildiği üzere- kurbete dönüşebilmesi için o kişinin bedduaya müstahak olmaması gerektiğini söylemiştir. Böylece hakikatte müstahak olmadığını bildiği halde Hz. Peygamber'den (s.a.v.) olumsuz söz ve fiilin sadır olmayacağı noktasında sözü edilen âlimlerle benzer bir değerlendirme yapmış olmaktadır.⁷⁴

Müstahak olmayan birine yönelik olumsuz söz ve fiilin büyük günah olduğunu ve peygamberlerin bu tür günahlardan masum olduklarını belirten Kurtubî (öl. 656/1258), Rasûlullah'tan (s.a.v.) sadır olan bu türden söz ve fiillerin âlimlere anlaşılmaz geldiğini ve bunu çözmek için çeşitli cevaplar vermeye çalıştıklarını dile getirmiştir. En açıklayıcı olduğunu söylediği cevaba göre kendi nefsi için öfkelenip intikam almayan Rasûlullah (s.a.v.), yalnızca şeriata aykırı davranışlar sergilendiğinde öfkelenebilmiş ve bu şekilde davrananları birtakım olumsuz söz ve fiiller yoluyla tedip edebilmiştir. Ne var ki ilgili kişinin tövbe etmiş olması gibi bir durum olabileceği için -hadiste geçtiği gibi- Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Allah'tan talep etmesiyle olumsuz söz ve fiiller onun lehine dönüşebilmektedir.⁷⁵ İbnü'l-Mülakkın da İbn Mes'ûd'un "Allah Rasûl'ünün lanetlediğini ben neden lanetlemeyeyim" şeklindeki sözünü içeren hadis ile sadedinde olduğumuz hadis arasında bir çelişkinin olmadığını belirttiği sırada Kurtubî'ye oldukça yakın bir yorum yapmıştır. Zira ona göre aslolan, şâri' olarak Rasûlullah'ın (s.a.v.) ancak kendince müstahak olduğunu düşündüğü kişiye lanet etmesidir. Ancak Hz. Peygamber (s.a.v.), "müstahak olmayan" kaydıyla belki de yaptıklarından dolayı tövbe eden o kişinin hakikatteki durumunu Allah'a havale etmiş olmaktadır.⁷⁶

Hz. Peygamber'den (s.a.v.) sadır olan olumsuz söz ve fiillerle ilgili olarak zikredilen muhtemel cevaplardan bir diğeri de İbnü'l-Mülakkın ve Makrîzî'nin dile getirdiği cevaptır. Buna göre beddua edilen kişi, aslında şer'î olarak bedduaya edilmeye "müstahaktır" ancak merhamet ve şefkati nedeniyle Rasûlullah (s.a.v.), dua edilmeye daha çok muhtaç olması nedeniyle asi kişiye [dolaylı olarak] dua etmek istemiştir.⁷⁷ Daha önce Hz. Peygamber'in (s.a.v.) öfkelenme nedenlerinden birinin, ümmetine karşı beslediği şefkat ve düşkünlük olduğu ifade edilmişti ki bu iki yaklaşım birbiriyle bağdaşmaktadır.

Son olarak Tûribiştî'nin (öl. 661/1263), Rasûlullah'ın (s.a.v.) merkebinin damgalamış olan kişiye lanet ettiğini haber veren hadislerle Müslümanın lanetlenmesini yasaklayan hadisleri uzlaştırmaya çalıştığı sırada zikrettiği ihtimaller sıralanabilir. Buna göre hayvana damga vuran kişi, ya gayr-ı müslim veya münafıktı ve onun bu durumu Rasûlullah'a (s.a.v.) bildirilmesine rağmen söz konusu fiili yasaklama konusunda daha etkili olmak için bunu tasrih etmemiştir. Ya da bu, beddua türünden bir şey değil de aksine o kişiyle ilgili gaipten haber verme türünden bir şeydir. Ya da o kişi, hayvanların damgalanmasına dair yasağı bildiği halde bunu hafife aldığı için bunu hakketmiştir. Yahut da Rasûlullah (s.a.v.) bu fiili yapana öfkelenmiş ve başkasının da bundan vazgeçmesi için onun bu fiilini lanetle karşılaşmıştır.⁷⁸ Görüldüğü gibi Tûribiştî, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) lanet etmesiyle ilgili neredeyse akla gelebilecek tüm ihtimalleri zikretmiştir.

73 Mâzerî, *el-Mu'lim*, 3/296; Kâdî İyâz, *eş-Şifâ*, 2/196; Nevevî, *Sahihu Müslim bi-şerhi'n-Nevevî*, 16/152; İbnü'l-Mülakkın, *Ğâyetü's-sûl*, 1/165-6; Makrîzî, *İmtâ'u'l-esmâ'*, 10/186; Ebü'l-Hasen Ali b. Sultân Aliyyü'l-Kârî, *Şerhu 'ş-Şifâ'*, thk. Abdullâh Muhammed el-Halîlî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 1/285-6.

74 Ebû Muhammed İsmâil b. Ebî Bekr İbnü'l-Mukri el-Yemenî, *Ravzu't-tâlib ve Nihâyetü matlabi'r-râğib*, thk. Halef Müfdî el-Mutlak (Kuveyt: Dâru'd-Diyâ, 2013), 2/133. Ayrıca bk. Zekeriyâ el-Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/102.

75 Kurtubî, *el-Müfhim*, 6/584-5. Ayrıca bk. İbnü'l-İrâkî, *Tarhu't-tesrîb*, 8/13-4; İbn Reslân, *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, 18/171; Muhammed el-Emin b. Abdillâh el-Hereri, *el-Kevkebü'l-vehhâc ve'r-ravzu'l-behhâc fî şerhi Sahihi Müslim bin el-Haccâc* (Beyrut: Dâru'l-Minhâc – Dâru Tavkî'n-Necât, 2009), 24/395-7.

76 Ebû Hafs Ömer b. Ali İbnü'l-Mülakkın, *et-Tavzîh li-şerhi'l-Câmi'i's-sahîh*, thk. Dâru'l-Felâh (Dimaşk: Dâru'n-Nevâdir, 2008), 23/371-2.

77 İbnü'l-Mülakkın, *Ğâyetü's-sûl*, 1/165-6; Makrîzî, *İmtâ'u'l-esmâ'*, 10/186.

78 Şehâbeddin Fazlullah b. Hasan et-Tûribiştî, *el-Müeyesser fî şerhi Mesâbihi's-sünne*, thk. Abdülhamîd Hindâvî (Mekke: Mek-tebetü Nizâr Mustafâ el-Bâz, 2008), 3/937.

İbn Hacer ve muhtemelen ondan esinlenen Şâmî es-Sâlihî (öl. 942/1536), başta Mâzerî tarafından zikredilen ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.), kendisine görünen şer'î bir karineye dayanarak hakikatte müstahak olmayan birine olumsuz söz ve fiilde bulunabilmiş olacağını ifade eden muhtemel cevapla ilgili olarak bir hususa işaret etmişlerdir. Onlara göre bu ihtimal, Rasûlullah'ın (s.a.v.) hüküm vermede içtihat ettiği ve içtihadının kendisini ulaştırdığı şeyle hükmettiği görüşünde olanlara göre muteber olmakta, vahiy dışında bir şeyle hüküm vermez görüşünde olanlardan ise böyle bir cevabın gelmesi beklenmemektedir.⁷⁹ İbn Hacer, Rasûlullah'ın (s.a.v.) beddua ve lanet türünden sözleri için bunun güzel bir ihtimal olduğunu ancak kasıt olmaksızın gerçekleşmeyecek olan celde vurmada işe yaramayacağını söylemek suretiyle ihtiraz kaydı düşmüştür.⁸⁰ Ancak bu ihtimalin, celde vurma konusunda da geçerli olabileceğini söylemek mümkündür. Şöyle ki, Hz. Peygamber (s.a.v.), bir Müslümana celde vurması veya buna hükmetmesi, zahire göre o kişiyi buna müstahak görmesinin neticesidir. Bu anlamda birine olumsuz söz söyleme ile ona celde vurma arasın-da “zahire göre hükmetme” açısından herhangi bir farkın olmadığı kanaatindeyiz.

Görüldüğü gibi Hz. Peygamber'den (s.a.v.) müstahak olmayana yönelik olumsuz söz ve fiillerin sadır olmasına dair farklı ihtimaller zikredilmiştir. Onun (s.a.v.) Allah'la bir şekilde iletişimde halinde olması, âlemlere rahmet olarak gönderilmesi ve zahire göre hükmetmekle memur kılınması gibi hususlar göz önünde bulundurulduğunda zikredilen tüm ihtimallerin makul olduğu söylenebilir. Bununla birlikte Mâzerî ve ona benzer değerlendirme yapanların zikrettiği ihtimalin daha savunulabilir olduğunu düşünmekteyiz. Zira Hz. Peygamber (s.a.v.), yüce ahlâk üzere olduğu gibi kendisine uyulması emredilen rol model bir beşerdir. Bu nedenle, Aliyyü'l-Kârî'nin de ifade ettiği gibi, verdiği hükümlerinde ümmetinin onu takip edebilmesi için zann-ı gâlibinin gerektirdiği şekilde hükmetmekteydi.⁸¹ Başka bir deyişle ümmetinin uyabileceği bir sünnet bırakabilmek adına zahire göre hükmetmiş ve bunun doğal bir neticesi olarak da hakikatte müstahak olmayan bir Müslümana karşı kendisinden olumsuz söz ve fiil sadır olabilmıştır.

2.4. HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.V.) ÜMMETİNE DÜŞKÜNLÜĞÜ VE ALLAH'LA AHİTLEŞMESİ

Hadiste, Rasûlullah'ın (s.a.v.) kendisinden sadır olan söz ve fiillerinin muhataplar lehine dönüştürülmesini talep ederek Allah'la ahitleştiğini ifade eden ibareler yer almaktadır. Tarîklerin yaklaşık olarak yarısında geçen ibareler şu şekildedir: “أَتَّخَذْتُ عَهْدًا”, “عَاهَدْتُ عَلَيْهِ رَبِّي”, “مَتَّخِذٌ عِنْدَكَ عَهْدًا”, “شَارَطْتُ عَلَيْهِ رَبِّي” ve “أَشْطَرْتُ عَلَى رَبِّي”. Hz. Peygamber (s.a.v.), “hakikatte” müstahak olmayanlara yönelik olarak kendisinden sadır olan olumsuz söz ve fiillerinin ilgili kişilerin lehine olacak şekilde “yakınlaşma vesilesi, rahmet, arınma, dua, ecir, keffâret, mağfiret ve afiyet/ عافية, مغفرة, دعاء, طهور, كفارة, أجر, صلاة, زكاة, رحمة, قربة” kılınmasını Allah'tan talep etmiştir.

Tam da burada “Allah'a şart koşma” ve “Allah'la şartlaşma” şeklinde tercüme edilebilecek ibarelere değinmek gerekmektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Allah'la ahitleşmesini ifade etmek üzere kimi tarîklerde “ahit” yerine “şart” kelimesinin bazı kalıpları kullanılmıştır. Bu durum, mana ile rivayetten dolayısıyla râvî tasarrufundan kaynaklı olmalıdır. Zira hiç kimsenin Allah'a bir şeyi şart koşması düşünülemez. Nitekim Kurtubî'nin yanı sıra zımnî ve sarîh şekilde ona atıfta bulunan birçok âlim, Allah'ın kendisine şart koşulacak biri olmadığını ve hiç kimsenin böyle bir salâhiyetinin bulunmadığını bilakis bunun tamamen, Allah'ın dilediği kişilere bir lütfu olduğunu vurgulamışlardır. Başka bir deyişle Allah, Rasûlullah'ın (s.a.v.) olumsuz söz ve fiillerinin müstahak olmayanların lehine tebdil edilmesi şeklindeki talebini lütf ve keremiyle kabul etmiştir. Böylece Hz. Peygamber (s.a.v.), Rabbinin bu kabulünü ahitleşme olarak dile getirmiştir.⁸²

Mevzubahis hadisin dışında bazı kaynaklarda yer alan bir rivayette de Rasûlullah'ın (s.a.v.), kendilerine öfkelenip eziyet ettiği kişilerden dolayı hesaba çekilmemek için Allah'a dua ettiği haber verilmektedir. Sened bakımından zayıf olduğu anlaşılan⁸³ bu rivayete göre Hz. Âişe (r.anhâ) şöyle demiştir:

79 İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî*, 11/172; Şâmî es-Sâlihî, *Sübülü'l-hüdâ*, 10/434.

80 İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî*, 11/172. Ayrıca bk. Şâmî es-Sâlihî, *Sübülü'l-hüdâ*, 10/434.

81 Aliyyü'l-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ*, 2/358.

82 Kurtubî, *el-Müfhim*, 6/584. Ayrıca bk. İbnü'l-İrâkî, *Tarhu't-tesrîb*, 8/14; Sââtî, *el-Fethu'r-rabbânî*, 19/326; Hererî, *el-Kevkebû'l-vehhâc*, 24/395-6; Muhammed b. Ali el-Vellûvî el-İsyûbî, *el-Bahru'l-muhîti's-seccâc fî şerhi Sahîhi'l-İmâm Müslim bin el-Haccâc* (Demmam: Dâru İbni'l-Cevzî, 1436), 40/688; Lâşîn, *Fethu'l-mün'im*, 10/83.

83 Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inin muhakkikleri, Simâk b. Harb'in İkrime'den olan rivayetlerinin muztarib olmasından

Rasûlullah (s.a.v.) üzerinde izar ve ridâ olduğu halde odama girdi ve ellerini kaldırıp şöyle dua etti: “Allah’ım, ben yalnızca bir beşerim. Senin kullarından hangisine öfkeleniysem ve eziyet ettiysem ondan dolayı beni cezalandırma.”⁸⁴

Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Rabbiyle bu şekilde ahitleşmesi ve O’na dua etmesinin, bir beşer olarak zahire göre hükmetmiş olmasının yanı sıra ümmetine olan düşkünlüğünden ileri geldiği kanaatindeyiz. Zira Kur’ân’da Rasûlullah’ın (s.a.v.), müminlere çok düşkün, onlara karşı şefkat ve merhamet dolu ve onların sıkıntıya uğramasının kendisine ağır geleceği ifade edilmiştir.⁸⁵ Nevevî göre de bu hadis, Rasûlullah’ın (s.a.v.) ümmetine olan şefkatini, onların maslahat ve menfaatlerini gözettiğini göstermektedir.⁸⁶ İbnü’l-İrâkî de neredeyse aynı değerlendirmeyi muhtasar şekilde ifade etmiştir.⁸⁷ İbn Hacer ise hadisin, Rasûlullah’ın (s.a.v.) ümmetine olan şefkatinin mükemmelliğini, ahlâkının güzelliğini ve zatının yüceliğini gösterdiğini dilegetirmiştir.⁸⁸

Hadisin ifade ettiği bu durumun, yalnızca müstahak olmayan Müslümanları ilgilendirdiği özellikle belirtilmelidir. Nitekim Nevevî, “müstahak olmayan” kaydını içeren Enes b. Mâlik tarîkinin, Rasûlullah’ın (s.a.v.) bu ahitleşme ve duasının ancak bu vasıftakiler için geçerli olduğunu göstermesi nedeniyle diğer mutlak tarîkleri tavih ettiğini söylemiştir.⁸⁹ Hz. Peygamber’in (s.a.v.) bu şekilde müstahak olmayan Müslümanlar lehine Allah’la ahitleşmesinin, olumsuz söz ve fiiline maruz kalan kişilerin batındaki durumlarıyla ilgili bir durum olduğunu söylemek mümkündür. Zira söz konusu kişiler, belki de tövbe etmiş veya Allah tarafından bağışlanmıştır. Bu açıdan bakıldığında Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Allah’la ahitleşmesinin, Kurtubî’nin de belirttiği gibi, hiçbir Müslümanın hakkının kendisine geçmesini istememesiyle ilgili olduğu söylenebilir.⁹⁰ Benzer şekilde Tîbî (öl. 743/1343) ve Aliyyü’l-kârî (öl. 1014/1598) de onun (s.a.v.), “Ben yalnızca bir beşerim” demek suretiyle öfke sırasında kendisinden nadiren sadır olan söz ve fiillerinden dolayı mazeretini beyan ettiğini söylemişlerdir.⁹¹

Tam da burada hadisin doğru anlaşılmasına katkı sağlayacağını düşündüğümüz Râfîî’nin (ö. 623/1226) yorumuna yer verilebilir. Ona göre Rasûlullah’ın (s.a.v.) dua etmek suretiyle olumsuz söz ve fiillerinin muhatap için Allah’a yakınlaşma vesilesi kılınmasını talep etmesi, hadlerin sahiplerine keffâret olmasına yakın bir şeydir.⁹² Kanaatimizce sadedinde olduğumuz hadisin, hadlerin sahiplerine keffâret olmasını haber veren hadislerle⁹³ bu şekilde ilişkilendirilmesi anlamlı ve isabetli olmuştur. Zira birinde maruz kaldığı söz ve fiiller, diğerinde kendisine uygulanan had cezası, ilgili Müslümanın lehine olacak şekilde keffârete dönüşmektedir.

dolayı rivayetin sened bakımından zayıf olduğunu belirtmişlerdir. İlgili dipnotlar için bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 41/472-3 (No: 25016), 42/158-9 (No: 25265), 296 (No: 25469), 43/64 (No: 25883), 278-9 (No: 26218), 285 (No: 26232).

84 Abdürrezzâk b. Hemâm Abdürrezzâk es-San’ânî, *el-Musannef*, thk. Habîbürrahman el-A’zamî (el-Mektebetü’l-İslâmî, Beyrut), 2/251 (No: 3248); İbn Râhûye, *el-Müsned*, 3/627 (No: 1204); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 41/472-3 (No: 25016), 42/158-9 (No: 25265), 296 (No: 25469), 43/64 (No: 25883), 278-9 (No: 26218), 285 (No: 26232) Tercümede İbn Râhûye’nin *el-Müsned*’indeki tarîk esas alınmıştır.

85 Tevbe 9/128.

86 Nevevî, *Sahîhu Müslim bi-şerhi’n-Nevevî*, 16/151-2. Ayrıca bk. Şâmî es-Sâlihî, *Sübülü’l-hüdâ*, 10/434; Sââtî, *el-Fethu’r-rabbânî*, 19/327-8; Lâşîn, *Fethu’l-mün’im*, 10/85.

87 İbnü’l-İrâkî, *Tarhu’t-tesrîb*, 8/14.

88 İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu’l-bârî*, 11/172.

89 Nevevî, *Sahîhu Müslim bi-şerhi’n-Nevevî*, 16/151-2. Ayrıca bk. Şâmî es-Sâlihî, *Sübülü’l-hüdâ*, 10/434; Sââtî, *el-Fethu’r-rabbânî*, 19/327-8; Lâşîn, *Fethu’l-mün’im*, 10/85.

90 Kurtubî, *el-Müfhim*, 6/583-4.

91 Ebû Muhammed Hüseyin b. Abdillâh et-Tîbî, *el-Kâşif ‘an hakâiki’s-sünen*, thk. Abdülhamîd Hindâvî (Mekke-Riyad: Mektebetü Nizâr Mustafâ el-Bâz, 1997), 5/1705; Ebû’l-Hasen Ali b. Sultân Aliyyü’l-Kârî, *Mirkâtü’l-mefâtîh şerhu Mişkâtü’l-mesâbih*, thk. Cemâl İtânî (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2001), 5/114-5.

92 Ebû’l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed er-Râfîî, *el-‘Azîz şerhu’l-Vecîz*, thk. Ali Muhammed Mu’avvaz - Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1997), 7/449. Ayrıca bk. İbnü’l-Mülakkın, *Ğâyetü’s-sül*, 1/164; Makrîzî, *İmtâ’u’l-esmâ’*, 10/186.

93 Hadisin *Sahîhayn*’daki tarîkleri için bk. Buhârî, *Sahîhu’l-Buhârî*, “İmân” 11 (No: 18), “Menâkıbü’l-ensâr” 43 (No: 3892), “Tefsîr” 3 (No: 4894) (Mümtehine), “Hudûd” 14 (No: 6801), “Ahkâm” 49 (No: 7213); Müslim, *Sahîhu Müslim*, “Hudûd” 41-44 (1709).

2.5. HADİSİN HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.V.) HASÂİSİYLE İLİŞKİLENDİRİLMESİ

Mevzubahis hadisin, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hasâisiyle ilişkili olarak da ele alındığı görülmektedir. Hadisle hasâis arasında bir bakıma zorunlu olarak kurulan bu ilişkiye geçmeden önce meselenin daha anlaşılır olması adına bazı hususlara değinilmesi faydalı olacaktır. Öncelikle Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hangi eylemlerden dolayı ve kimlere beddua ve lanet türünden olumsuz sözler sarf ettiğinin ortaya konması gerekmektedir. Takdir edileceği üzere bu eylem ve kişilerin tespiti başlı başına bir konudur. Bu nedenle fikir vermesi için yalnızca mevzubahis hadisin açıklanması sırasında verilen bilgilere işaret etmekle yetineceğiz. Bu anlamda Rasûlullah'ın (s.a.v.) Tebük gazvesi sırasında yasakladığı halde erkenden pınardan su içen iki kişiye⁹⁴, kendisine emrettiği halde kurbanlık devesine binmeyen kişiye⁹⁵, ihtilam olmaları halinde kadınların da erkekler gibi gusledeceğine şaşırان Hz. Âişe'ye⁹⁶ ve kendisini öfkelenindiren iki kişiye⁹⁷ olumsuz söz (sebb) söylediği; riba (faiz) yiyene, yedirene, onu yazana ve onun iki şahidine, babasından başkasına kendini nispet edenle mevlasından başkasını iddia edene, kadınlara benzemeye çalışan erkeklerle erkeklere benzemeye çalışan kadınlara, arazi sınırlarını değiştirene, Allah'ın kaderini yalanlayana, Allah dostlarını zelil kılmak için ceberut olana, saç eken ve ektirene, tasvir yapana, hırsıza, içki içene⁹⁸, dövme yapan ve yaptıran, kaşlarını inceltten ve güzellik için dişlerini törpüleyip Allah'ın yarattığı şekli değiştiren kadınlara⁹⁹, merkebini damgalayan kişiye¹⁰⁰, Peygamberlerinin mezarını mescid edinen Ehl-i kitâba¹⁰¹ ve gölgelik yerler, yollar ve durgun sularda def-i hacet yapanlara¹⁰² lanet ettiği anlaşılmaktadır. Kanaatimizce olumsuz söz ve laneti mucip bu durumların en dikkat çekici yanı, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kişiliğiyle değil sakınılması gereken şeylerden sakınılmaması veya emredilen şeylerin yapılmaması ile ilgili olmalarıdır. Bu da Rasûlullah'ın (s.a.v.) kişisel hırsırları nedeniyle intikam alan (müntekim) biri olmadığını tam aksine Allah'ın sınırlarının aşılması halinde öfkelenip olumsuz söz ve lanete başvurduğunu göstermektedir.

Değinilmesi gereken bir diğer husus da kimlere beddua ve lanet edilebileceği ve bunu kimlerin yapabileceği hususudur. Bu hususta Kurtubî (öl. 656/1258), kafirlere beddua ve lanet etmenin cevazında ihtilaf bulunmadığını; günahkârlara (ehlü'l-me'âsî) beddua etmenin bazılarınca caiz, bazılarınca da yasak kabul edildiğini söylemiştir.¹⁰³ Bu bilgiye yer veren İbnü'l-İrâkî (öl. 826/1423) ise kim olduğu belirtilmeksizin günahkârlara beddua ve lanet etmenin cevazında ihtilafın olmadığını; belirli kişiye yapıldığı gelince, bunun birçok hadiste vuku bulduğunu söylemiş ancak belirli kişiye lanet ve beddua etmenin yalnızca Rasûlullah'a (s.a.v.) caiz olduğunu vurgulamıştır.¹⁰⁴ Zekeriyâ el-Ensârî (öl. 926/1520), kafirlerin aksine içki içme, faiz yeme ve zulmetme gibi günahları açıktan işlemesi hariç Müslümana lanet etmenin caiz olmadığını; böyle birine tövbe etmesinden evvel lanet etmenin caiz olduğunu ve gereken kişiye had uygulanacağını söylemiş ancak caiz olmamasının tercihe şayan olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁵ Görüldüğü gibi kafirlerin aksine günahkâr Müslümanlara beddua ve lanet etme konusunda ihtilaf edilmiş; belirsiz kişilere ve içki içme, faiz yeme ve

94 Ebü'l-Mutarriif Abdurrahmân b. Mervân el-Kanâzî, *Tefsîru'l-Muvattâ*, thk. Âmir Hasan Sabrî (Katar: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şüûnî'l-İslâmiyye, 2008), 1/191; Ebü'l-Velid Süleymân b. Halef el-Bâcî, *Kitâbü'l-Müntekâ şerhu'l-Muvattâ* (Kahire: Dâru'l-Kitâbî'l-İslâmî, 1332), 1/255-6; Kurtubî, *el-Müfhim*, 6/56; Hererî, *el-Kevkebü'l-vehhâc*, 23/27.

95 Muhammed b. Abdillâh Ebû Bekr İbnü'l-Arabî, *Ârizatü'l-ahvezî bi-şerhi Sahîhi't-Tirmizî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 4/140-1.

96 Ebû Bekr İbnü'l-Arabî, *Ârizatü'l-ahvezî*, 1/189; İbn Reslân, *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, 2/361-2; İbn Muhammed Muhammed Muhtâr eş-Şinkîti, *Şürûku envâri'l-mineni'l-kübra'l-ilâhiyye bi-keşfi esrâri's-Süneni's-suğra'n-Nesâiyye* (Riyad: Metâbi'u'l-Humeydî, 1425), 3/578.

97 Kurtubî, *el-Müfhim*, 6/583-4.

98 Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh İbn Abdilber en-Nemerî, *el-İstizkâr*, thk. Sâlim Muhammed Atâ - Muhammed Ali Mu'avvaz (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002), 2/74-5; Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf el-Münâvî, *et-Teyisîr bi-şerhi'l-Câmi'i's-sağîr* (Riyad: Mektebetü'l-İlmâmî's-Şâfi'î, 1988), 1/225. Lanetlenen kişi ve fiillere dair rivayetler için bk. Arent Jean Wensinck vd., *el-Mu'cemü'l-müfhehres li-elfâzi'l-hadîsi'n-nebevî* (Leiden: Brill, 1967), 6/122-9 (le'ane maddesi).

99 Kurtubî, *el-Müfhim*, 5/445-6; İbnü'l-Mülakkın, *et-Tavzîh*, 23/371-2; Hererî, *el-Kevkebü'l-vehhâc*, 21/502-3.

100 Tûribişti, *el-Müyyesser*, 3/937.

101 İbn Muhammed Zekeriyâ el-Ensârî, *Fethu'l-'allâm bi-şerhi'l-İ'lâm bi-ehâdîsi'l-ahkâm*, thk. Ali Muhammed Mu'avvaz - Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000), 179.

102 Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf el-Münâvî, *Feyzu'l-kadîr şerhu'l-Câmi'i's-sağîr* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1972), 1/137.

103 Kurtubî, *el-Müfhim*, 2/304. Ayrıca bk. İbnü'l-İrâkî, *Tarhu't-tesrîb*, 2/291.

104 İbnü'l-İrâkî, *Tarhu't-tesrîb*, 2/291-2.

105 Zekeriyâ el-Ensârî, *Fethu'l-'allâm*, 179.

zulmetme gibi günahları açıktan işleyenlere beddua ve lanet etmenin caiz olduğu, Rasûlullah (s.a.v.) hari-cindeki kişilerin ise belirli kişilere beddua ve lanetinin caiz olmadığı söylenmiştir.

Bu girizgâhtan sonra Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bazı Müslümanlara yönelik olumsuz söz (ve fiil)lerin sadır olmasının hasâisten sayılmasına geçilebilir. Tarihi süreç içerisinde belirli bir Müslümana beddua ve lanet türünden sözler sarf etmenin, birçok âlim tarafından yalnızca Rasûlullah'a (s.a.v.) has bir durum ola-rak görüldüğü anlaşılmaktadır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla “gerekiren bir sebep olmaksızın beddua ve lanet etmenin yalnızca Rasûlullah'a (s.a.v.) caiz olduğu” şeklindeki görüş, ilk olarak İbnü'l-Kâs'a nispet edilmiştir.¹⁰⁶ Yine Kudâî (öl. 454/1062)¹⁰⁷, Beyhakî (öl. 458/1066)¹⁰⁸ ve Cüveynî'nin (öl. 478/1085)¹⁰⁹ de bu görüşte olduğu söylenmiştir. Bunlardan İbnü'l-Kâs, Beyhakî ve Kudâî'nin elimizde mevcut eserlerinde bu görüşlerine rastlayamadığımızı belirtmek isteriz. Cüveynî'ye gelince, o, bir eserinde bu cevazın hasâis-ten biri olduğunu aktarmışsa da bu görüşün âlimlerin ittifakıyla hata olduğunu belirttiği de görülmektedir.¹¹⁰ Cüveynî'nin atıfta bulunduğu âlimler, muhtemelen bu görüşün/cevazın “mutlak” olarak ifade edilmesi ne-deniyile hatalı olduğunu düşünmüşlerdir. İbnü'l-Mülakkın ve Makrîzî'nin, İbnü'l-Kâs'ın dışındaki âlimlerin bu görüşü/cevazı uzak bir ihtimal gördüklerini söylemiş olmaları bu durumla ilgili olsa gerektir.¹¹¹ Bu ne-denle Makrîzî, Rasûlullah'ın (s.a.v.) hasâisinden olan şeyin, “gerçekte müstahak olmayan” birine olumsuz söz söylediğinde Allah'ın, o olumsuz sözü ilgili kişi için keffâret kılması şeklinde olduğunu söylemiştir.¹¹² Bu şekilde bir tartışmanın, temelde “gerekiren bir sebep olmaksızın” şeklindeki ibareden neşet ettiği kana-atindeyiz. Zira bu ibare, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) keyfi olarak istediği kişiye beddua ve lanet edebileceği anlamına da gelebilmektedir ki bu, onun (s.a.v.) Kur'ân'daki vasıflarına ve sîretine uygun düşmemektedir.

Bazısı hasâise dair olan kaynaklara bakıldığında, hicri 6. ama özellikle 7. asır itibariyle bu düşüncenin yerleşmeye başladığını görmek mümkündür. Zira bu tarihten itibaren Kâdî İyâz (öl. 544/1149)¹¹³, İbn Asâkir (öl. 571/1176)¹¹⁴, İbnü'l-Cevzî (öl. 597/1201)¹¹⁵, Râfîî (öl. 623/1226)¹¹⁶, Tûribişî (öl. 661/1263)¹¹⁷, İbn Kesîr (öl. 774/1373)¹¹⁸, İbnü'l-Mülakkın (öl. 804/1401)¹¹⁹, Zeynüddin Irâkî (öl. 806/1404)¹²⁰, oğlu İbnü'l-İrâkî (öl. 826/1423)¹²¹, İbnü'l-Mukri el-Yemenî (öl. 837/1433)¹²², Makrîzî (öl. 845/1442)¹²³, Molla Gürânî (öl.

106 İbnü'l-Mülakkın, *Ğâyetü's-sûl*, 1/163; Makrîzî, *İmtâ'u'l-esmâ'*, 10/184; Ebü'l-Fazl Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *el-Hasâisu'l-kübrâ* (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Hadîsiyye, ts.), 3/296; Ebü'l-Fazl Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *el-Hâvî li'l-fetâvâ*, thk. Abdüllatif Hasan Abdurrahmân (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000), 1/371; Şâmî es-Sâlihî, *Sübülü'l-hüdâ*, 10/434; Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed İbn Hacer el-Heytemî, *el-Fetâvâ'l-hadîsiyye* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 164; Salih Ahmed eş-Şâmî, *min me'îni'l-hasâisi'n-Nebeviyye* (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 2000), 143.

107 İbnü'l-Mülakkın, *Ğâyetü's-sûl*, 1/166-7; Makrîzî, *İmtâ'u'l-esmâ'*, 10/186.

108 Şâmî es-Sâlihî, *Sübülü'l-hüdâ*, 10/434.

109 Süyûtî, *el-Hasâisu'l-kübrâ*, 3/296; Süyûtî, *el-Hâvî*, 1/371; Şâmî es-Sâlihî, *Sübülü'l-hüdâ*, 10/434; İbn Hacer el-Heytemî, *el-Fetâvâ'l-hadîsiyye*, 164.

110 İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Abdülmelik b. Abdillâh el-Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb*, thk. Abdül-lazîm Mahmûd ed-Dîb (Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 2007), 12/21.

111 İbnü'l-Mülakkın, *Ğâyetü's-sûl*, 1/163-4; Makrîzî, *İmtâ'u'l-esmâ'*, 10/184. Ayrıca bk. Şâmî, *min me'îni'l-hasâisi'n-Nebe-viyye*, 144.

112 Makrîzî, *İmtâ'u'l-esmâ'*, 10/184.

113 Kâdî İyâz, *eş-Şifâ*, 2/95-195.

114 Ebü'l-Kâsım Ali b. el-Hasen İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, thk. Muhibbüddîn Ebû Saîd Ömer b. Garâme el-Amravî (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2000), 4/90.

115 Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali İbnü'l-Cevzî, *el-Vefâ bi-ahvâli'l-Mustafâ*, thk. Muhammed Zührî en-Neccâr (Riyad: Mü-essesetü's-Sa'îdiyye, ts.), 2/102-3.

116 Râfîî, *el-Azîz*, 7/449. Ayrıca bk. İbnü'l-Mülakkın, *Ğâyetü's-sûl*, 1/164.

117 Tûribişî, *el-Müyyesser*, 3/937.

118 Ebü'l-Fidâ İsmâil b. Ömer İbn Kesîr, *el-Fusûl fî sîreti'r-Resûl*, thk. Muhammed İdû'l-Hatrâvî - Muhyiddin Mestû (Dimaşk - Medine: Müessesetü Ulûmi'l-Kur'ân - Mektebetü Dâri't-Türâs, 1403), 337.

119 İbnü'l-Mülakkın, *Ğâyetü's-sûl*, 1/163-4.

120 Münâvî, *Feyzu'l-kadîr*, 1/137.

121 İbnü'l-İrâkî, *Tarhu't-tesrîb*, 2/291-2.

122 İbnü'l-Mukri el-Yemenî, *Ravzu't-tâlib*, 2/133.

123 Makrîzî, *İmtâ'u'l-esmâ'*, 10/184.

893/1488)¹²⁴, Süyûtî (öl. 911/1505)¹²⁵, Zekeriyâ el-Ensârî (öl. 926/1520)¹²⁶, Şâmî (öl. 942/1536)¹²⁷, İbn Hacer el-Heytemî (öl. 974/1567)¹²⁸, Münâvî (öl. 1031/1622)¹²⁹, Lâşîn (öl. 1430/2009)¹³⁰ ve Sâlih Ahmed eş-Şâmî'nin¹³¹ sarîh veya dolaylı şekilde bu cevazı hasâis cümlesinden saydığı ve en önemlisi çoğunun mevzubahis hadisi buna delil olarak gösterdiği anlaşılmaktadır. Öyle ki bunlardan İbnü'l-Kâs, Cüveynî ve Beyhakî'nin (öl. 458/1066) bu görüşte olduğunu belirten Şâmî, bu konuda başka görüşte olanlara iltifat edilmeyeceğini de eklemiştir.¹³²

Kanaatimizce sözü edilen cevazın bu şekilde Hiz. Peygamber'in (s.a.v.) hasâisinden sayılması, sayanlar açısından zorunlu ve doğal bir çıkarım olmaktadır. Çünkü hem bir kısmına işaret edilen hadislerin de bildirildiği gibi Rasûlullah'ın (s.a.v.) nadir de olsa beddua ve lanet ettiği bilinmekte hem de sadedinde olduğumuz hadis, sıhhat şartlarını taşımakta ve nihai noktada olumsuz sözlerle muhatap olan kişinin lehine bir durumu haber vermektedir. Bütün bunlar birlikte düşünüldüğünde, "zahire göre" hareket ederek "batına göre" müstahak olmayan kişiye olumsuz sözler sarf etmiş olmanın Rasûlullah'a (s.a.v.) özgü bir durum olduğu neticesi ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda Hiz. Peygamber (s.a.v.) ile diğer tüm insanlar arasındaki temel fark, onun (s.a.v.) Allah'tan ahit almış olmasıdır. Zira zahire göre hükmedip davranmak noktasında Rasûlullah (s.a.v.) ile diğer insanlar arasında bir fark bulunmamaktadır. Bu açıdan bakıldığında hasâisten sayılması gereken asıl hususun, Hiz. Peygamber'in (s.a.v.) ilgili kişiler adına Allah'a niyazda bulunup "ahit" alması olduğu kanaatindeyiz.

2.6. BAZI AYET VE HADİSLERİN ANLAŞILMASINDA HADİSLE İSTİŞHÂD EDİLMESİ

Hiz. Peygamber'in (s.a.v.) sarf ettiği beddua ve lanet türünden olumsuz sözlerini içeren bazı hadislerin anlaşılmasında mevzubahis hadislerle istişhâd edildiği ve üç ayetin tefsiri sırasında da ona işaret edildiği görülmektedir. Hadisle istişhâda başvuru olan rivayetlerden olmak üzere Rasûlullah'ın (s.a.v.) Tebuk gazvesi sırasında yasakladığı halde erkenden pınardan su içen iki kişiye¹³³, ihtilam olmaları halinde kadınların da erkekler gibi gusledeceğine şaşırarak Hiz. Âişe'ye¹³⁴, kendisine emrettiği halde kurbanlık devesine binmeyen kişiye¹³⁵ ve kendisini öfkeliendiren iki kişiye¹³⁶ olumsuz söz (sebb) söylediği; dövme yapan ve yaptıran, kaşlarını incelten ve güzellik için dişlerini törpüleyip Allah'ın yarattığı şekli değiştiren kadınlara¹³⁷; kadınlara benzemeye çalışan erkeklerle erkeklere benzemeye çalışan kadınlara¹³⁸, merkebinin damgalayan kişiye¹³⁹, Peygamberlerinin mezarını mescid edinen Ehl-i kitâba¹⁴⁰ ve gölgelik yerler, yollar ve durgun sularda def-i hacet yapanlara¹⁴¹ lanet okuduğunu haber veren rivayetleri zikretmek mümkündür.

Bu rivayetlerin şerhlerinde genel anlamda Rasûlullah'ın (s.a.v.) ancak zahiren müstahak gördüğü kişilere beddua ve lanet türünden olumsuz sözler sarf ettiği¹⁴², olumsuz sözleri gerektiren fiillerden sakındırma

124 Şemseddin Ahmed b. İsmâil Molla Gürânî, *el-Kevserü'l-cârî ilâ riyâzi ehâdîsi'l-Buhârî*, thk. Ahmet İzzü İnâyet (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2008), 9/357.

125 Süyûtî, *el-Hasâisu'l-kübrâ*, 3/296; Süyûtî, *el-Hâvî*, 1/371.

126 Zekeriyâ el-Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/102.

127 Şâmî es-Sâlihî, *Sübülü'l-hüdâ*, 10/434.

128 İbn Hacer el-Heytemî, *el-Fetâva'l-hadîsiyye*, 164.

129 Münâvî, *Feyzu'l-kadîr*, 1/137.

130 Lâşîn, *Fethu'l-mün'im*, 10/82.

131 Şâmî, *min me'îni'l-hasâisi'n-Nebeviyye*, 143-146.

132 Şâmî es-Sâlihî, *Sübülü'l-hüdâ*, 10/434.

133 Kanâzî, *Tefsîru'l-Muvattâ*, 1/191; Bâcî, *el-Müntekâ*, 1/255-6; Kurtubî, *el-Müfhim*, 6/56; Hererî, *el-Kevkebü'l-vehhâc*, 23/27.

134 Ebû Bekr İbnü'l-Arabî, *Ârizatü'l-ahvezî*, 1/189; İbn Reslân, *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, 2/361-2; Muhammed Muhtâr eş-Şinkî, *Şürûku envâri'l-mineni'l-kübra'l-ilâhiyye*, 3/578.

135 Ebû Bekr İbnü'l-Arabî, *Ârizatü'l-ahvezî*, 4/140-1.

136 Kurtubî, *el-Müfhim*, 6/583-4.

137 Kurtubî, *el-Müfhim*, 5/445-6; İbnü'l-Mülakkın, *et-Tavzih*, 23/371-2; Hererî, *el-Kevkebü'l-vehhâc*, 21/502-3.

138 Molla Gürânî, *el-Kevserü'l-cârî*, 9/357.

139 Tûribişî, *el-Müyesser*, 3/937.

140 Zekeriyâ el-Ensârî, *Fethu'l-'allâm*, 179.

141 Münâvî, *Feyzu'l-kadîr*, 1/137.

142 Kurtubî, *el-Müfhim*, 5/445-6; İbnü'l-Mülakkın, *et-Tavzih*, 23/371-2; Hererî, *el-Kevkebü'l-vehhâc*, 21/502-3.

amacıyla lanete başvurduğu¹⁴³, Müslüman hakkının kendisine bulaşmaması için Allah'tan ahit aldığı¹⁴⁴, bu ahdinin olmaması halinde ilgili kişinin helak olacağı¹⁴⁵ ve lanetleme konusunda diğer insanlardan farklı olduğu¹⁴⁶; sarf ettiği bu olumsuz sözlerin ise Müslümana yönelik olmaları¹⁴⁷ ve muhatabın müstahak olmaması¹⁴⁸ halinde yerlerini bulmayıp rahmet, arınma ve ecre dönüşecekleri, öfkeli haldeyken ve kasıtsız oldukları için muhataba zarar vermeyecekleri¹⁴⁹ gibi yorumlar yapılmıştır. Bu şerhlerdeki dikkate en şayan husus, şârihlerin söz konusu hadisleri anlama ve yorumlama noktasında mevzubahis hadise başvurmuş olmalarıdır. Bu da kanaatimizce mevzubahis hadisi “asıl/delil/kıtas” olarak kabul ettikleri anlamına gelmektedir.

Öte yandan bazı tefsirciler tarafından insanın aceleci olduğu için hayra dua eder gibi şerre de dua ettiğini ifade eden Yûnus 10/11¹⁵⁰ ve İsrâ 17/11¹⁵¹ ayetleri ile Rasûlullah'ın (s.a.v.) âlemlere rahmet olarak gönderildiğini belirten Enbiyâ 21/107¹⁵² ayetin tefsiri sırasında bu hadise yer vermişlerdir. İlk iki ayetin tefsirinde bir beşer olduğunu hesaba katarak bir bakıma Hz. Peygamber'in (s.a.v.) de öfkelenip olumsuz sözler sergileyebildiğini ifade etmek istemişlerdir.¹⁵³ Üçüncü ayetin tefsirinde ise âlemlere rahmet olarak gönderilmesini göz önünde bulundurdıkları Rasûlullah'ın (s.a.v.), öfkelenip olumsuz sözler söylemiş olmasına rağmen merhameti gereği sarf ettiği sözlerinin muhataplar lehine çevrilmesini Allah'tan talep ettiğine vurgu yapmaya çalışmışlardır.¹⁵⁴

2.7. HADİSİN MUÂVİYE B. EBÎ SÜFYÂN'LA İLİŞKİLENDİRİLMESİ

İçerisinde herhangi bir şahıstan söz edilmemesine rağmen mevzubahis hadis, özellikle Muâviye b. Ebî Süfyân ile ilişkilendirilmiştir. Bunun temel nedeni, Müslim'in, bu hadisin bazı tarîklerinin akabinde Muâviye'yle ilgili İbn Abbâs hadisine yer vermiş olmasıdır. Zira Müslim, Muâviye'yle ilgili bu hadisin iki tarîkini, “Peygamber (s.a.v.) bir kimseye hak etmediği halde lanet eder veya söver yahut beddua ederse, bunun o kimse için arınma, ecir ve rahmet olacağı bâbı” şeklindeki bâbda ve orada yer alan 2'si Hz. Âişe'den, 7'si Ebû Hüreyre'den, 4'ü Câbir b. Abdillâh'tan, 1'i Enes b. Mâlik'ten olan 14 tarîkin¹⁵⁵ hemen akabinde tahrîc etmiştir.¹⁵⁶ Bu da hadisin bir şekilde Muâviye'yle ilişkili olarak ele alınmasını beraberinde getirmiştir. Müslim'in tahrîc ettiği söz konusu İbn Abbâs şöyle demiştir:

143 Molla Gürânî, *el-Kevserü'l-cârî*, 9/357.

144 Kurtubî, *el-Müfhim*, 6/583-4.

145 Ebû Bekr İbnü'l-Arabî, *Ârizatü'l-ahvezî*, 4/140-1.

146 Molla Gürânî, *el-Kevserü'l-cârî*, 9/357.

147 Kanâzi, *Tefsîru'l-Muvattâ*, 1/191; Bâcî, *el-Müntekâ*, 1/255-6; Kurtubî, *el-Müfhim*, 6/56; Hererî, *el-Kevkebü'l-vehhâc*, 23/27.

148 Molla Gürânî, *el-Kevserü'l-cârî*, 9/357; Zekerîyyâ el-Ensârî, *Fethu'l-'allâm*, 179.

149 Ebû Bekr İbnü'l-Arabî, *Ârizatü'l-ahvezî*, 1/189; İbn Reslân, *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, 2/361-2; Muhammed Muhtâr eş-Şinkîti, *Şürûku envârî'l-mineni'l-kübra'l-ilâhiyye*, 3/578.

150 Sem'ânî, *Tefsîru'l-Kur'an*, 2/369; Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Beğavî, *Tefsîru'l-Beğavî (Me'âlümü't-tenzîl)*, thk. Muhammed Abdullâh en-Nemr - Osman Cum'a Zamîriyye vd. (Riyad: Dâru Taybe, 1412), 4/123-4; Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Hâzin, *Tefsîru'l-Hâzin (Lübâbü't-te'vîl fî me'âni't-tenzîl)*, thk. Abdüsselâm Muhammed Ali Şâhîn (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004), 2/430-1; Muhammed el-Emîn b. Abdillâh el-Hererî, *Tefsîru hadâiki'r-ravh ve'r-reyhân fî revâbi'ulûmi'l-Kur'an* (Beyrut: Dâru Tavkî'n-Necât, 2001), 12/150.

151 Sem'ânî, *Tefsîru'l-Kur'an*, 3/223; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, thk. Hişâm Semîr el-Buhârî (Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003), 10/226-7.

152 Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer Fahrüddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981), 22/231; Ebû Hafs Ömer b. Ali İbn Âdil, *el-Lübâb fî ulûmi'l-kitâb*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Mu'avvaz (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998), 13/621; Ebû'l-Fazl Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr fî't-tefsîr bi'l-me'sûr*, thk. Abdullâh b. Abdülmuhsin et-Türkî (Kahire: Merkezü Hicr, 2003), 10/405-6.

153 Sem'ânî, *Tefsîru'l-Kur'an*, 2/369, 3/223; Beğavî, *Tefsîru'l-Beğavî*, 4/123-4; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 10/226-7; Hâzin, *Tefsîru'l-Hâzin*, 2/430-1; Hererî, *hadâiki'r-ravh ve'r-reyhân*, 12/150.

154 Fahrüddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 22/231; İbn Âdil, *el-Lübâb*, 13/621; Süyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr*, 10/405-6.

155 Müslim, *Sahîhu Müslim*, “Birr” 88 (2600), 88, 89 (2601, 2602), 89, 90 (2601), 90 (iki tarîk), 91 (2601), 92 (2601), 93 (2601), 94 (2602), 94, 95 (2603).

156 Müslim, *Sahîhu Müslim*, “Birr” 96 (2604), 97 (2604).

“Çocuklarla beraber oynuyordum. Derken Rasûlullah (s.a.v.) geldi. Ben hemen bir kapının arkasına gizlendim. O da gelerek avucuyla omuzlarımın arasına bir dokundu ve ‘Git bana Muâviye’yi çağır!’ dedi. Ben derhal [gidip] geldim ve ‘O yemek yiyor!’ dedim. Sonra bana tekrar ‘Git bana Muâviye’yi çağır!’ dedi. Hemen [gidip] geldim ve ‘O yemek yiyor!’ dedim. Bunun üzerine ‘Allah onun karnını doyurmasın!’ buyurdu.”¹⁵⁷

Ebû Bekr İbnü'l-Arabî (öl. 543/1148), âlimlerimiz diyerek tavsif ettiği kişilerin, Tirmizî'nin eserinde yer alan ve ilk deniz seferi olan Kıbrıs seferiyle ilgili olan hadisin, Muâviye'nin faziletine dair en kullanışlı hadis olduğunu söylediklerini belirtmiştir. Çünkü deniz yolculuğuna ilk çıkanlar onunla birlikteydi. Devamında ise Muâviye'nin bu deniz yolculuğundan sonra fitneye karıştığı için Buhârî'nin bu hadisi onun faziletinden saymadığını söylemiştir. Tam bu noktada Müslim'in *es-Sahîh*'inde, sadedinde olduğumuz hadisin tarîklerinden sonra İbn Abbâs hadisine yer vermek suretiyle bir bakıma hadisi, Muâviye'nin bir faziletine delil olarak saydığını ima etmiştir.¹⁵⁸

İbn Hübeyre (öl. 560/1165), Müslim'in, Muâviye'yle ilgili İbn Abbâs hadisini Rasûlullah'ın (s.a.v.) olumsuz söz söylediği (sebb) kişilere duasını içeren hadislerin devamında tahrîc etmekle onu Muâviye'nin fazileti saydığını söylemiştir. Devamında ise İbn Abbâs hadisinde Rasûlullah'tan (s.a.v.) sadır olan bu şeyin fazilet amaçlı ortaya çıkmadığını ancak onun (s.a.v.) olumsuz söz söylediği, azarladığı veya vurduğu kişiler için bir talebinin söz konusu olduğunu belirtmiştir. Yine Muâviye'nin bu hadisteki faziletinin, Rasûlullah'ın (s.a.v.) [ısrarla] onun çağrılmasını istemek suretiyle onu diğerlerinden ayrı tuttuğunu, bunun da onun onun (s.a.v.) yanında özel bir konumunun olduğuna delalet ettiğini belirtmiştir.¹⁵⁹

Nevevî (öl. 676/1277), Rasûlullah'ın (s.a.v.) çağırıldığı Muâviye'ye doymaması için beddua etmesiyle ilgili olarak iki cevabın verilmiş olduğunu söylemiştir. Buna göre bu beddua ya kasıtsızca söylenen ve dilde cari olan ya da gecikmesinden dolayı Muâviye'nin akıbetini ifade eden bir bedduadır. Yine o, bu hadisten Muâviye'nin beddua edilmeye müstahak olmadığını anlayan Müslim'in, söz konusu hadisi ilgili bâbın altına dercettiğini, başkasının ise hakikatte bir dua olduğu için onu Muâviye'nin menkıbesi saydığını dile getirmiştir.¹⁶⁰

İbn Kesîr (öl. 774/1373), hasâisten birinin, Rasûlullah'ın (s.a.v.) müstahak olmayan birine söylediği olumsuz sözlerinin o kişi için keffâret kılınması olduğunu belirttikten sonra mevzubahis hadisin tarîklerinden birine yer vermiştir. Ardından Müslim'in bu hadise ait tarîklerden sonra Muâviye'yle ilgili İbn Abbâs hadisini zikretmesi nedeniyle Muâviye'ye (r.a.) bir meziyetin atfedildiğini söylemiştir.¹⁶¹ Makrizî (ö. 845/1442) de kendisinden esinlendiğini ihsas ettirecek şekilde selefi İbn Kesîr'inkine oldukça benzer bir değerlendirmeyapmıştır.¹⁶²

Abdülazîz el-Mültânî (öl. 1239/1823-4), Muâviye'ye ta'n edilmemesi gerektiğine dair eserinde, ona yöneltilen birkaç ta'n noktasından birinin Müslim'in tahrîc ettiği İbn Abbâs hadisinde geçen “Allah onun karnını doyurmasın!” şeklindeki tabir olduğunu söylemiştir. Bunun da Arapların adetinde cari olduğu gibi iktiza ettiği mananın kastedilmediği bir tabir olduğunu; manasının kastedilmiş olması halinde ise Allah'ın bunu, onun için rahmet ve yakınlık vesilesi (kurbet) kılacağını söylemiş ve bunu teyit amacıyla Müslim'in ilgili bâbda bu hadisi zikretmiş olmasını ileri sürmüştür.¹⁶³

Abdurrahmân ed-Dımaşkıyye de kitabını kaleme alış sebebine uygun olarak Şiîlerin, Ehl-i Sünnet hadis kaynaklarından istidlal ettikleri ilgili İbn Abbâs hadisine yer vermiştir. Rasûlullah'ın (s.a.v.) Muâviye için sarf ettiği “Allah onun karnını doyurmasın!” şeklindeki sözün beddua değil aksine dua olduğunu düşünen

157 Müslim, *Sahîhu Müslim*, “Birr” 96 (2604), 97 (2604).

158 Ebû Bekr İbnü'l-Arabî, *Ârizatü'l-ahvezî*, 7/149; Muhammed b. Abdillâh Ebû Bekr İbnü'l-Arabî, *el-Mesâlik fî şerhi Mu-vattâi Mâlik*, thk. Muhammed b. Hüseyin es-Süleymânî - Âişe bnt. Hüseyin es-Süleymânî (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2007), 5/106.

159 Yahyâ b. Muhammed Ebû'l-Muzaffer İbn Hübeyre, *el-İfsâh 'an me'âni's-sihâh*, thk. Fuâd Abdülmün'im Ahmed (Riyad: Dâru'l-Vatan, 1996), 3/259-60.

160 Nevevî, *Sahîhu Müslim bi-şerhi'n-Nevevî*, 16/156. Ayrıca bk. Lâşin, *Fethu'l-mün'im*, 10/86.

161 İbn Kesîr, *el-Fusûl*, 337.

162 Makrizî, *İmtâ'u'l-esmâ'*, 10/185.

163 İbn Ahmed b. el-Hâmed Abdülazîz el-Mültânî, *en-Nâhiyetü 'an ta'ni Emîri'l-mü'minîn Mu'âviye*, thk. Ahmed b. Abdülazîz et-Tüveycirî (Kuveyt: Ğirâs li't-Tevzî ve'n-Neşr, 1422), 68-70.

yazar, mezkûr âlimler gibi Müslim'in izlediği yönteme işaret ederek hadisin Muâviye'nin faziletini ifade ettiğini imaetmiştir.¹⁶⁴

Görüldüğü gibi Müslim'in ilgili bâbda izlediği bu yol, onun, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Muâviye için sarf ettiği sözünün hakikatte onun için "arınma, ecir ve rahmet" olacağını düşündüğünü ihsas ettirmiştir. Müslim'in böyle bir amaç gütmeyeceği varsayılsa dahi -görüldüğü üzere- kendisinden sonraki birçok âlimin bunu bu şekilde yorumladıkları ve kendi değerlendirmelerine dayanak kıldıkları anlaşılmaktadır. Bu durum, bazı modern dönem Şîî yazarların dikkatini çekmiş ve hadisi eleştiri konusu haline getirmelerine zemin hazırlamıştır. Ne var ki hadisin bir şekilde Muâviye'yle ilişkilendirilmiş olması, değerlendirmelerinde mezhebî taassuplarının ön plana çıkmasına yol açmıştır. Bu nedenle kaç farklı sahâbîden geldiği ve senedlerinin durumu hakkında herhangi bir değerlendirme yapmaksızın hadisin metin bakımından uydurma olduğunu iddia etmişlerdir. Çalışmanın sınırlarını aşacağından ayrıca ele alınmasında fayda gördüğümüz bu tenkitlere¹⁶⁵ burada yer verilemeyecektir.

164 Muhammed Saîd Abdurrahmân ed-Dımaşkıyye, *İstidlâlû 'ş-Şî'a bi 's-sünneti'n-Nebeviyye fî mîzânî'n-nakdi'l-ilmî* (Kahire: Dâru's-Safve, 2008), 991-992.

165 Söz konusu Şîî yazarların mevzubahis hadisle ilgili değerlendirmeleri için bk. Muhammed Bâkır b. Muhammed el-Meclisî, *Bihâru'l-envâr el-câmi'a li-düreri ahhâri'l-eimmeti'l-athâr* (Beyrut: Dâru'l-hyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1983), 16/390-2; Abdülhüseyin Ahmed el-Emînî, *el-Ğadîr fî'l-kitâb ve 's-sünne ve 'l-edeb* (Tahran: Dâru'l-Kütübî'l-İslâmiyye, 1366), 8/251-3; Seyyid Murtazâ el-Askerî, *Ehâdisü ümmi'l-mü'minîn 'Âişe* (Tahran: Külliyyetü Usûli'd-Dîn, 1997), 2/226-38; Muhammed Saîd Tabâtâbâi el-Hakîm, *Fî rihâbi'l-'akîde* (İran: Dâru'l-Hilâl, 2004), 3/108-9; Muhammed Ticânî es-Semâvî, *Fes'elû ehle'z-zikr* (Kum: Merkezü'l-Ebhâsi'l-Akâidiyye, 1427), 389-394; Ca'fer es-Sübhânî, *el-Hadîsü'n-nebevî beyne'r-rivâye ve'd-dirâye* (Kum: Müessesetü'l-İmâm es-Sâdık, 1419), 353-356; Ali el-Gürânî el-Âmilî, *el-İntisâr münâzarâtü 'ş-Şî'a fî şebekâtü'l-internet* (By.: Dâru's-Sîre, 2000), 3/108-10, 4/299-300; Ali el-Gürânî el-Âmilî, *Tedvînu'l-Kur'ân* (Kum: Dâru'l-Kur'ânî'l-Kerîm, 1418), 71-73; Mervân Huleyfât, *Kırâe fî'l-mesâri'l-Emevî* (Kum: Müessesetü Dâireti Me'ârifî'l-Fıkhi'l-İslâmî, 2004), 67-73; Kays Behcet el-Attâr, *Kitâb ve 'itâb risâle meftûhe ilâ külliyyeti usûli'd-dîn Câmî'atü'l-Kâhire min Bağdâd ile'l-Kâhire* (Kum: Dâru'l-Gadîr, 2003), 234-240; Muhammed Mehdî Hasan Müsevî el-Horasân, *Mevsû'atü Abdillâh bin 'Abbâs* (Necf: Merkezü'l-Ebhâsi'l-Akâidiyye, 1428), 5/22-6, 167-175; Selâhaddîn el-Hüseynî, *Sebilü'l-müstabsarîn ilâ sırâtü'l-müstakîm* (Kum: Merkezü'l-Ebhâsi'l-Akâidiyye, 1430), 51-52.

SONUÇ

Çalışmanın konusunu teşkil eden hadis, genel anlamda “Hz. Peygamber’in (s.a.v.) bir beşer olduğunu, her insan gibi öfkelenemediğini, kendisinden bir Müslümana yönelik kimi olumsuz söz ve fiillerin sadır olduğunu ancak bu söz ve fiillerin kıyamet gününde müstahak olmayanlar lehine rahmet, ecir, arınma ve duaya tebdîl edileceğini” haber vermektedir. Böylesi bir muhtevaya sahip bu hadisin tahrîc ve anlaşılması-na dair olan bu çalışmada, aşağıdaki netice ve kanaatlere ulaşılmıştır:

Belirlenen kaynaklarda tahrîci yapılan bu hadisin tespit edilen elli beş tarîki arasında lafız, bağlam ve tafsilat bakımından birtakım farklılıklar bulunmaktadır. Ancak yedi sahâbî tarafından ve mana ile rivayet edilmesi neticesinde ortaya çıkan bu durumun, hadisin vermek istediği mana ve ana temaya ciddi bir tesiri olmamıştır. Bilakis kimi tarîklerde yer alan “ليس لها بأهل” ve “في غير كنهه” gibi ibarelerin, hadisin doğru anlaşılmasına katkı sağladığı görülmüştür.

Çalışmada dikkat çeken en önemli hususlardan biri, -modern dönem Şîi kaynakların aksine- neredeyse hiçbir kaynakta hadisin söz konusu tarîklerinin gerek senedlerine gerekse de metinlerine dair herhangi bir değerlendirmenin yapılmamış olmasıdır. Tarîklerin önemli bir kısmının sened bakımından sahîh, diğerlerinin de genel manada onları takviye edici nitelikte olması buna tesir etmiş olmalıdır.

Tarihi süreçte başta şerhler olmak üzere değişik alanlara dair birçok kaynakta hadisin zikredilmiş ve -kanaatimizce- farazi olan sorular sormak suretiyle ele alınmış olması, muhtevası ile Hz. Peygamber’in (s.a.v.) sîreti ve şahsiyeti arasında ilk bakışta bir uyumsuzluğun kabul edildiğine yorulabilir. Bununla birlikte ilgili kaynaklarda kolaycılığa kaçıp hadisi metin açısından uydurma saymak yerine makul sayılabilecek çözüm önerilerinde bulunma yolunun tercih edildiği gözlemlenmiştir. Bu şekilde bir bakıma tevil yolunun tercih edilmiş olmasının, hadise ait tarîklerin önemli bir kısmının sened bakımında sahîh olması ve Hz. Peygamber’in (s.a.v.) istisnai durumlarda ve nadiren de olsa olumsuz sözler sarf ettiğinin bilinmesiyle ilgili olduğu söylenebilir.

Hiz. Peygamber’in (s.a.v.) öfkelenme nedeni ve bunun neticesinde bazı Müslümanlara yönelik olumsuz sözler sarf etmiş olması meselesi, hadise dair değerlendirmelerin temelini oluşturmuş ve bu konuda en çok Mâzerî’nin görüşlerine başvurulmuştur. Bu anlamda Rasûlullah’ın (s.a.v.) bir beşer olduğu, kendi nefsi için öfkelenmediği ve yaşadığı Arap kültüründen azâde olmadığı hususlarını vurgulayan değerlendirmeler yapılmıştır. Bir taraftan onun (s.a.v.) Araplarda cari olan bazı olumsuz sözleri kullandığı gerçeği görülmüşken, diğer yandan bu sözlerini hem kişisel intikam duygusuyla söylemediği hem de onların gerçekleşmesini istediği sözler olmadığı dile getirilmiştir. Böylelikle Hz. Peygamber’in (s.a.v.), ümmetine düşkün olduğu gibi ilâhî sınırların çiğnenmesine de rıza göstermeyen bir yol izlediği ihsas ettirilmiştir.

Hadisin muhtevası ile Hz. Peygamber’in (s.a.v.) örnek kişiliği arasında olduğu düşünülen çelişkinin, hasâisle ilişkilendirildiği anlaşılmaktadır. Tespit edilebildiği kadarıyla ilk defa hicrî 4. asırda ve İbnü’l-Kâs tarafından dile getirilen, 6 ve 7. asırlarda ise daha da güçlenerek devam eden bu düşüncenin; Hz. Peygamber’in (s.a.v.) nadiren de olsa olumsuz sözler sarf ettiğinin bilinmesi, onların müstahak olmayanların lehine dönüştürülmesi için Rabbiyle ahitleşmesi ve hadisin sened bakımından sahîh olması gibi hususların zorunlu neticesi olduğu kanaatine varılmıştır.

Hadisle ilgili olarak dikkat çeken önemli bir husus da bazı modern dönem Şîi yazarların onu uydurma olarak nitelemiş olmalarıdır. Çalışmanın sınırlarını aşacağı endişesiyle görüşlerine pek yer verilemeyen bu yazarlar, başka birtakım gerekçeleri olmakla birlikte özellikle Muâviye b. Ebî Süfyân’la ilişkilendirilmesi nedeniyle hadisi reddettikleri anlaşılmıştır. Oysa hadisin Muâviye’yle ilişkilendirilmesini, tarihi süreçte yapılan bazı değerlendirmelerde görüldüğü gibi, Müslim’in yorumundan ibaret olarak görmek ve hadisi en azından sırf bu nedenle reddetmemek daha makul olsa gerektir.

Sonuç olarak Hz. Peygamber’in (s.a.v.) bir beşer, Arap toplumunun bir parçası, âlemlere rahmet ve ümmetine düşkün olması gibi hususlar dikkate alındığında, âlimlerin hadise ilişkin yaptıkları yorumların ve sundukları çözüm önerilerinin tatminkâr olduğunu ve hadisin doğru anlaşılmasına katkı sağladığı söylenebilir. Bu anlamda Hz. Peygamber’i (s.a.v.) beşer üstü bir varlığa dönüştürmek yerine Kur’ân’ın da ifadesiy-

le vahiy alan bir beşer olarak görmenin ve nihai noktada -hadlerin keffârete dönüşmesinde olduğu gibi- bu türden söz ve fiillerin muhatap lehine dönüşebileceklerini göz önünde bulundurarak ondan (s.a.v.) nadiren de olsa birtakım olumsuz söz ve fiillerin sadır olabileceğini kabul etmenin, bu ve benzeri hadisleri anlayıp yorumlamayı kolaylaştıracağını düşünmekteyiz. Nitekim çalışma boyunca serdedilen değerlendirmelerde de mevzubahis hadisin, benzer içerikteki birçok hadisin anlaşılması ve yorumlanması noktasında bir “asıl/delil/kıyas” gibi telakki edildiği anlaşılmaktadır.

Son olarak hadisin, etraflıca ve belki de modern dönem Şîî yazarların çoğunlukla mezhep taassubuyla yaptıkları eleştiriler çerçevesinde ele alınmasında fayda gördüğümüzü belirtmek isteriz.

KAYNAKÇA

- Abd b. Humeyd. *el-Müntehab min Müsnedi Abd b. Humeyd*. thk. Subhî el-Bedrî es-Sâmerrâî - Mahmûd Muhammed Halîl es-Sa'îdî. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1988.
- Abdurrahmân ed-Dîmaşkıyye, Muhammed Saîd. *İstidlâlü's-Şî'a bi's-sünneti'n-Nebeviyye fî mîzânî'n-nakdi'l-'ilmî*. Kahire: Dâru's-Safve, 2008.
- Abdülazîz el-Mültânî, İbn Ahmed b. el-Hâmed. *en-Nâhiyetü 'an ta'ni Emîri'l-mü'minîn Mu'aviye*. thk. Ahmed b. Abdülazîz et-Tüveycirî. Kuveyt: Ğirâs li't-Tevzî ve'n-Neşr, 1422.
- Abdürrezzâk es-San'ânî, Abdürrezzâk b. Hemmâm. *el-Musannef*. thk. Habîbürrahman el-A'zamî. 12 Cilt. el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut.
- Agitoğlu, Nurullah. "Kültürel Bağlam Çerçevesinde Sözlü Kültürün Hadislere Etkisi". *Türk ve İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/23 (2019), 17-28.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh. *Müsnedü'l-İmâm Ahmed bin Hanbel*. thk. Şuayb el-Arnaût - Âdil Mürşid vd. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Aliyyü'l-Kârî, Ebû'l-Hasen Ali b. Sultân. *Mirkâtü'l-mefâtiḥ şerhu Mişkâtü'l-mesâbih*. thk. Cemâl İtânî. 12 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.
- Aliyyü'l-Kârî, Ebû'l-Hasen Ali b. Sultân. *Şerhu's-Şifâ'*. thk. Abdullâh Muhammed el-Halîlî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Âmilî, Ali el-Gürânî. *el-İntisâr münâzarâtü's-Şî'a fî şebekâtü'l-internet*. 9 Cilt. By.: Dâru's-Sîre, 2000.
- Âmilî, Ali el-Gürânî. *Tedvînu'l-Kur'an*. Kum: Dâru'l-Kur'ânî'l-Kerîm, 1418.
- Attâr, Kays Behcet. *Kitâb ve 'itâb risâle meftûhe ilâ külliyyeti usûli'd-dîn Câmî'atü'l-Kâhire min Bağdâd ile'l-Kâhire*. Kum: Dâru'l-Gadîr, 2003.
- Azîmâbâdî, Ebû't-Tayyib Muhammed. *'Avnü'l-ma'bûd şerhu Süneni Ebî Dâvûd*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.
- Bâcî, Ebû'l-Velîd Süleymân b. Halef. *Kitâbü'l-Müntekâ şerhu'l-Muvatta'*. 7 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, 1332.
- Beğavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd. *Tefsîru'l-Beğavî (Me'âlümü'l-tenzîl)*. thk. Muhammed Abdullâh en-Nemr - Osman Cum'a Zamîriyye vd. 8 Cilt. Riyad: Dâru Taybe, 1412.
- Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr. *Müsnedü'l-Bezzâr*. thk. Mahfûzurrahmân Zeynüllâh - Âdil b. Sa'd. 18 Cilt. Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 2009.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *et-Târîhu's-sağîr*. thk. Muhammed İbrâhim Zâyed. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1986.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *Sahîhu'l-Buhârî*. thk. Muhammed Zühêyr b. Nâsır en-Nâsır. 9 Cilt. Beyrut: Dâru Tavkî'n-Necât, 1422.
- Coşkun, Selçuk. *Hadîse Bütüncül Bakış*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2014.
- Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebû'l-Meâlî Abdülmelik b. Abdillâh. *Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb*. thk. Abdülazîm Mahmûd ed-Dîb. 20 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 2007.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdirrahmân. *Sünenü'd-Dârimî*. thk. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî. 4 Cilt. Riyad: Dâru'l-Muğnî, 2000.
- Ebû Bekr İbnü'l-Arabî, Muhammed b. Abdillâh. *el-Mesâlik fî şerhi Muvattâi Mâlik*. thk. Muhammed b. Hüseyin es-Süleymânî - Âişe bnt. Hüseyin es-Süleymânî. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2007.
- Ebû Bekr İbnü'l-Arabî, Muhammed b. Abdillâh. *Ârizatü'l-ahvezi bi-şerhi Sahîhi't-Tirmizî*. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as. *Sünenü Ebî Dâvûd*. thk. Şuayb el-Arnaût - Muhammed Kamil Karabelli vd. 7 Cilt. Dîmaşk: Dâru'r-Risâletü'l-Âlemiyye, 2009.
- Ebû'l-Muzaffer İbn Hübeyre, Yahyâ b. Muhammed. *el-İfsâh 'an me'âni's-sihâh*. thk. Fuâd Abdülmün'im Ahmed. 8 Cilt. Riyad: Dâru'l-Vatan, 1996.
- Emînî, Abdülhüseyn Ahmed el-. *el-Ğadîr fî'l-kitâb ve's-sünne ve'l-edeb*. 11 Cilt. Tahran: Dâru'l-Kütübi'l-İslâmiyye, 1366.
- Fahrüddîn er-Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer. *Mefâtiḥu'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981.
- Hattâbî, Ebû Süleymân Hamd b. Muhammed. *A'lâmü'l-hadîs fî şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. thk. Muhammed b. Sa'd b. Abdirrahmân Âl Su'ûd. 4 Cilt. Mekke: Câmî'atü Ümmi'l-Kurâ, 1988.
- Hâzin, Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed. *Tefsîru'l-Hâzin (Lübâbü't-te'vîl fî me'âni't-tenzîl)*. thk. Abdüsselâm Muhammed Ali Şâhîn. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- Hemmâm b. Münebbih. *es-Sahîfetü's-sahîha*. thk. Ali Hasan Ali Abdülhamîd. Beyrut-Amman: el-Mektebetü'l-İslâmî - Dâru Ammâr, 1987.
- Hererî, Muhammed el-Emîn b. Abdillâh. *el-Kevkebü'l-vehhâc ve'r-ravzu'l-behhâc fî şerhi Sahîhi Müslim bin el-Haccâc*. 26 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Minhâc - Dâru Tavkî'n-Necât, 2009.
- Hererî, Muhammed el-Emîn b. Abdillâh. *Tefsîru hadâiki'r-ravh ve'r-reyhân fî revâbi 'ulûmi'l-Kur'an*. 33 Cilt. Beyrut: Dâru Tavkî'n-Necât, 2001.

- Huleyfât, Mervân. *Kırâe fî'l-mesâri'l-Emevî*. Kum: Müessesetü Dâireti Me'ârifî'l-Fıkhi'l-İslâmî, 2004.
- Humeydî, Ebû Bekr Abdullâh b. ez-Zübeyr. *Müsnedü'l-Humeydî*. thk. Hüseyin Selîm Esed. 2 Cilt. Dimaşk: Dâru's-Sakâ, 1996.
- Hüseyinî, Selâhaddîn el-. *Sebîlü'l-müstabsarîn ilâ sirâtü'l-müstakîm*. Kum: Merkezü'l-Ebhâsi'l-Akâidiyye, 1430.
- İbn Abdilber en-Nemerî, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh. *el-İstizkâr*. thk. Sâlim Muhammed Atâ - Muhammed Ali Mu'avvaz. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002.
- İbn Âdil, Ebû Hafs Ömer b. Ali. *el-Lübâb fî 'ulûmi'l-kitâb*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Mu'avvaz. 20 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.
- İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım Ali b. el-Hasen. *Târîhu Medîneti Dimaşk*. thk. Muhibbüddîn Ebû Saîd Ömer b. Garâme el-Amravî. 80 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2000.
- İbn Ebî Âsım, Ebû Bekr Ahmed b. Amr. *el-Âhâd ve'l-mesânî*. thk. Bâsim Faysal Ahmed el-Cevâbire. 6 Cilt. Riyad: Dâru'r-Râye, 1991.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr. *el-Musannef*. thk. Muhammed Avvâme. 26 Cilt. Cidde-Dimaşk: Dâru'l-Kıble-Müessesetü Ulûmi'l-Kur'ân, 2006.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebû'l-Fazl Ahmed b. Ali. *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. thk. Abdülazîz b. Abdillâh b. Bâz vd. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1960.
- İbn Hacer el-Heytemî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed. *el-Fetâva'l-hadîsiyye*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmâil b. Ömer. *el-Fusûl fî sîreti'r-Resûl*. thk. Muhammed İdû'l-Hatrâvî - Muhyiddin Mestû. Dimaşk - Medine: Müessesetü Ulûmi'l-Kur'ân - Mektebetü Dâri't-Türâs, 1403.
- İbn Râhûye, Ebû Ya'kûb İshâk. *Müsnedü İshâk bin Râhûye*. thk. Abdülgafûr b. Abdülhak Hüseyin el-Belûşî. 5 Cilt. Medine: Mektebetü'l-Îmân, ts.
- İbn Reslân, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Hüseyin. *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*. thk. Yâsir Kemâl - Ahmed Süleyman vd. 20 Cilt. Feyyum: Dâru'l-Felâh, 2016.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali. *el-Vefâ bi-ahvâli'l-Mustafâ*. thk. Muhammed Zührî en-Neccâr. 2 Cilt. Riyad: Müessesetü's-Sa'îdiyye, ts.
- İbnü'l-İrâkî, Ebû Zûr'a Ahmed b. Abdirrahîm. *Tarhu't-tesrîb fî şerhi'l-Takrîb*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- İbnü'l-Mukrî el-Yemenî, Ebû Muhammed İsmâil b. Ebî Bekr. *Ravzu't-tâlib ve Nihâyetü matlabi'r-râğib*. thk. Halef Müfdî el-Mutlak. 2 Cilt. Kuveyt: Dâru'd-Diyâ, 2013.
- İbnü'l-Mülakkın, Ebû Hafs Ömer b. Ali. *et-Tavzîh li-şerhi'l-Câmi'i's-sahîh*. thk. Dâru'l-Felâh. 36 Cilt. Dimaşk: Dâru'n-Nevâdir, 2008.
- İbnü'l-Mülakkın, Ebû Hafs Ömer b. Ali. *Ğâyetü's-sûl fî hasâ'isi'r-Resûl*. thk. Abdullâh Bahrüddîn Abdullâh. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1993.
- İsyûbî, Muhammed b. Ali el-Vellûvî. *el-Bahru'l-muhîti's-seccâc fî şerhi Sahîhi'l-Îmâm Müslim bin el-Haccâc*. 45 Cilt. Demmam: Dâru İbni'l-Cevzî, 1436.
- Kâdî İyâz, Ebû'l-Fazl İyâz b. Mûsâ. *eş-Şifâ bi-ta'rîfi hukûki'l-Mustafâ*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Kâdî İyâz, Ebû'l-Fazl İyâz b. Mûsâ. *İkmâlü'l-Mu'lim bi-fevâidi Müslim*. thk. Yahya İsmâil. 9 Cilt. Mansûre: Dâru'l-Vefâ, 1998.
- Kanâzî, Ebû'l-Mutarriif Abdurrahmân b. Mervân. *Tefsîru'l-Muvattâ*. thk. Âmir Hasan Sabrî. 2 Cilt. Katar: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şüûni'l-İslâmiyye, 2008.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Hişâm Semîr el-Buhârî. 21 Cilt. Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003.
- Kurtubî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ömer. *el-Müfhim li-mâ eşkele min Telhisi kitâbi Müslim*. thk. Muhyiddin Dîb Müstû - Ahmed Muhammed es-Seyyid vd. 7 Cilt. Dimaşk - Beyrut: Dâru İbn Kesîr - Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1996.
- Lâşîn, Musa Şâhîn. *Fethu'l-mün'im şerhu Sahîhi Müslim*. 10 Cilt. Kahire - Beyrut: Dâru's-Şurûk, 2002.
- Makrîzî, Ebû Muhammed Ahmed b. Ali. *İmtâ'u'l-esmâ' bimâ li'n-Nebî mine'l-ahvâl ve'l-emvâl ve'l-hafede ve'l-metâ'*. thk. Muhammed Abdülhamid en-Nümeysî. 15 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999.
- Mâzerî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali. *el-Mu'lim bi-fevâ'idü Müslim*. thk. Muhammed eş-Şâzelî en-Neyfer. 3 Cilt. Tunus: Dâru't-Tûnisiyye, 1988.
- Ma'mer b. Râşid. *el-Câmi' (el-Musannef ile birlikte)*. thk. Habîbürrahmân el-A'zamî. 12 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1983.
- Meclisî, Muhammed Bâkır b. Muhammed. *Bihâru'l-envâr el-câmi'a li-düreri ahbârî'l-eimmeti'l-athâr*. 110 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1983.
- Molla Gürânî, Şemseddin Ahmed b. İsmâil. *el-Kevserü'l-cârî ilâ riyâzi ehâdîsi'l-Buhârî*. thk. Ahmet İzzü İnâyet. 11 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2008.
- Muhammed Muhtâr eş-Şinkîti, İbn Muhammed. *Şurûku envârî'l-mineni'l-kübra'l-ilâhiyye bi-keşfi esrârî's-Süneni's-suğra'n-Nesâiyye*. 6 Cilt. Riyad: Metâbi'u'l-Humeydî, 1425.
- Murtazâ el-Askerî, Seyyid. *Ehâdisü ümmi'l-mü'minin Âişe*. 2 Cilt. Tahran: Külliyyetü Usûli'd-Dîn, 1997.

- Müsevî el-Horasân, Muhammed Mehdi Hasan. *Mevsû'atü Abdillâh bin 'Abbâs*. 5 Cilt. Necef: Merkezü'l-Ebhâsi'l-Akâidiyye, 1428.
- Mu'allimî, Abdurrahmân b. Yahyâ. *et-Tenkîl bi-mâ fi Te'nîbi'l-Kevserî mine'l-ebâtîl*. thk. Muhammed Nâsirüddin el-Elbânî - Züheyr eş-Şâviş vd. 2 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1986.
- Münâvî, Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf. *et-Teysîr bi-şerhi'l-Câmi'i's-sağîr*. 2 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-İmâmî's-Şâfi'i, 1988.
- Münâvî, Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf. *Feyzu'l-kadîr şerhu'l-Câmi'i's-sağîr*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1972.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *Sahîhu Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki. 5 Cilt. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1991.
- Nâsirüddin el-Elbânî, Muhammed. *Silsiletü'l-ehâdisi's-sahiha ve şey'un min fikhkihâ ve fevâidihâ*. 7 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, 1415.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref. *Sahîhu Müslim bi-şerhi'n-Nevevî*. 18 Cilt. Mısır: el-Matba'atü'l-Misriyye, 1930.
- Râfî, Ebû'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed. *el-'Azîz şerhu'l-Vecîz*. thk. Ali Muhammed Mu'avvaz - Âdil Ahmed Abdülmevcûd. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- Sââtî, Ahmed b. Abdurrahmân. *el-Fethu'r-rabbânî li-tertibî Müsnedi'l-İmâm Ahmed bin Hanbel eş-Şeybânî*. 24 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Sem'ânî, Ebû'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed. *Tefsîru'l-Kur'an*. thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhîm - Ebû Bilâl Ganîm b. Abbâs. 6 Cilt. Riyad: Dâru'l-Vatan, 1997.
- Sübhânî, Ca'fer. *el-Hadisü'n-nebevî beyne'r-rivâye ve'd-dirâye*. Kum: Müessesetü'l-İmâm es-Sâdık, 1419.
- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*. thk. Abdullâh b. Abdülmuhsin et-Türkî. 17 Cilt. Kahire: Merkezü Hicr, 2003.
- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *el-Hasâisu'l-kübrâ*. 3 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Hadisîyye, ts.
- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *el-Hâvî li'l-fetâvâ*. thk. Abdülatîf Hasan Abdurrahmân. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- Şâmî es-Sâlihî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf. *Sübûlü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l-'ibâd*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Mu'avvaz. 14 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.
- Şâmî, Salih Ahmed. *min me'îni'l-hasâisi'n-Nebeviyye*. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 2000.
- Tabâtabâi el-Hakîm, Muhammed Saîd. *Fî rihâbi'l-'akîde*. 3 Cilt. İran: Dâru'l-Hilâl, 2004.
- Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefî. 25 Cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.
- Tîbî, Ebû Muhammed Hüseyin b. Abdillâh. *el-Kâşif 'an hakâiki's-sünen*. thk. Abdülhamîd Hindâvî. 13 Cilt. Mekke-Riyad: Mektebetü Nizâr Mustafâ el-Bâz, 1997.
- Ticânî es-Semâvî, Muhammed. *Fes'elü ehle'z-zikr*. Kum: Merkezü'l-Ebhâsi'l-Akâidiyye, 1427.
- Tirmizî, Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ. *Sünenü'l-Tirmizî*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd. 5 Cilt. Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matba'ati Mustafâ el-Bâbî, 1977.
- Tûribişî, Şehâbeddin Fazlullah b. Hasan. *el-Müeyesser fî şerhi Mesâbîhi's-sünne*. thk. Abdülhamîd Hindâvî. 4 Cilt. Mekke: Mektebetü Nizâr Mustafâ el-Bâz, 2008.
- Wensinck, Arent Jean vd. *el-Mu'cemü'l-müfreh li-elfâzi'l-hadisî'n-nebevî*. 7 Cilt. Leiden: Brill, 1967.
- Yıldırım, Selahattin. "Cem'u't-Turuk'un Hadis Yorumu'na Etkisi". *İslam ve Yorum Sempozyumu II*. ed. Saffet Sancaklı vd. 2/547-552. Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınevi, 2018.
- Zekeriyâ el-Ensârî, İbn Muhammed. *Esne'l-metâlib şerhu Ravzi't-tâlib*. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, 1313.
- Zekeriyâ el-Ensârî, İbn Muhammed. *Fethu'l-'allâm bi-şerhi'l-İ'lâm bi-ehâdisi'l-ahkâm*. thk. Ali Muhammed Mu'avvaz - Âdil Ahmed Abdülmevcûd. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.

EXTENDED ABSTRACT

In the Qur'ān, the main source of the religion of Islām, Allah has presented his last prophet as someone with high moral values and as good model and ordered unconditional obedience to him. The Prophet (pbuh) also said many words and exhibited some behaviors in order to convey the revelation he received gradually from Allah to people during his prophethood, which lasted for about twenty-three years, to explain it and to ensure that the orders and prohibitions that he had applied. These words and behaviors originating from him had been in accordance with his exemplary personality adorned with supreme morality thereby with the revelation he received from Allah. However, in some hadiths, some words and behaviors that seem to don't correspond to the exemplary personality of the Prophet (pbuh) at first sight have been reported. One of the hadiths indicating this situation is the hadith, which is included in many sources with numerous *ṭarīqs* and informs that the Prophet (pbuh) said negative words to some Muslims and hurt them. It is obvious that this hadith, which informs some exceptional situations, can be described as a fabrication if it is not understood correctly, but more importantly, it may lead to a misrecognition of the Prophet (pbuh).

This study aims to understand and interpret the said hadith correctly. For this purpose, the *takhrīj* process was made in the hadith sources written in the first three centuries of Hijri. Thus, the process of collecting *ṭarīqs*, which is one of the important ways of understanding a hadith correctly, was carried out. As a result, it has been determined that the hadith was transmitted with fifty-five *ṭarīqs*, by Salmān al-Fārisī (d. 36/656), 'Āishah (d. 58/678), Abū Huraira (d. 58/678), Abū Sa'īd al-Khudrī (d. 74/693-94), Jābir b. 'Abdillāh (d. 78/697), Anas b. Mālīk (d. 93/711-12) and Abū at-Tufail 'Āmir b. Wāsile (d. 100/718-19), in a total of thirteen sources written in the first three centuries of the hijrah. The context and length of these *ṭarīqs*, which had been narrated by seven companions and with meaning, naturally differed.

Since a significant part of them is authentic in terms of sanad and the others are reinforcing them, no sanad criticism of *ṭarīqs* has been made. Then, by applying to the sources on different fields especially the commentaries (*sharhs*), the interpretations made about the hadith were reached and some evaluations were made. In the relevant sources, it has been determined that basic issues such as the reason of Prophet's anger, the nature of his negative words and actions towards Muslims and his covenant with Allah in order to convert them in favor of the respondent were emphasized. Again, it has been seen that the situation declared in the hadith is associated with "khaṣāiṣ" and "Mu'āwiyah b. Abī Sufyān" and aforementioned hadith is used to explain some verses as well as many hadiths. In this context it has been evaluated that the anger of the Prophet stems from either a natural and innate motive or the fear and pity he felt for his ummah or the violation of divine boundaries. It has been thought that the bad words that the Prophet uttered towards some Muslims due to these reasons were in the form of words that are not wanted to be realized, as is the current custom of the 'Arabs. Such words of the Prophet have been interpreted as uttering them to those whom he deems deserving, based on outward and apparent legal presumption as a human being. At the final point it was emphasized that he wanted that these words be transformed in favor of those who did not deserve it by taking a covenant from Allah.

On the other hand it has been determined that the situation reported by the hadith is counted as one of *khaṣāiṣ* of the Prophet (pbuh) as of the 4th century Hijrah and that this idea has continued to grow stronger since the 6th but especially the 7th century of Hijrah. The fact that Muslim also included a hadith related to Mu'āwiyah where he recited the aforementioned hadith was considered as evidence that the Muslim accepted the Prophet's (pbuh) word for Mu'āwiyah as a prayer for him, and this assumption formed the basis for the interpretations of later scholars. Again in the understanding and interpretation of many hadiths with similar content, it has been observed that they accept the aforementioned hadith as an "essence and evidence".

As a result it has been concluded that the hadith is authentic in terms of a significant part of its *ṭarīqs* and that the interpretations made about it in the historical process have largely eliminated the questions related to the hadith.